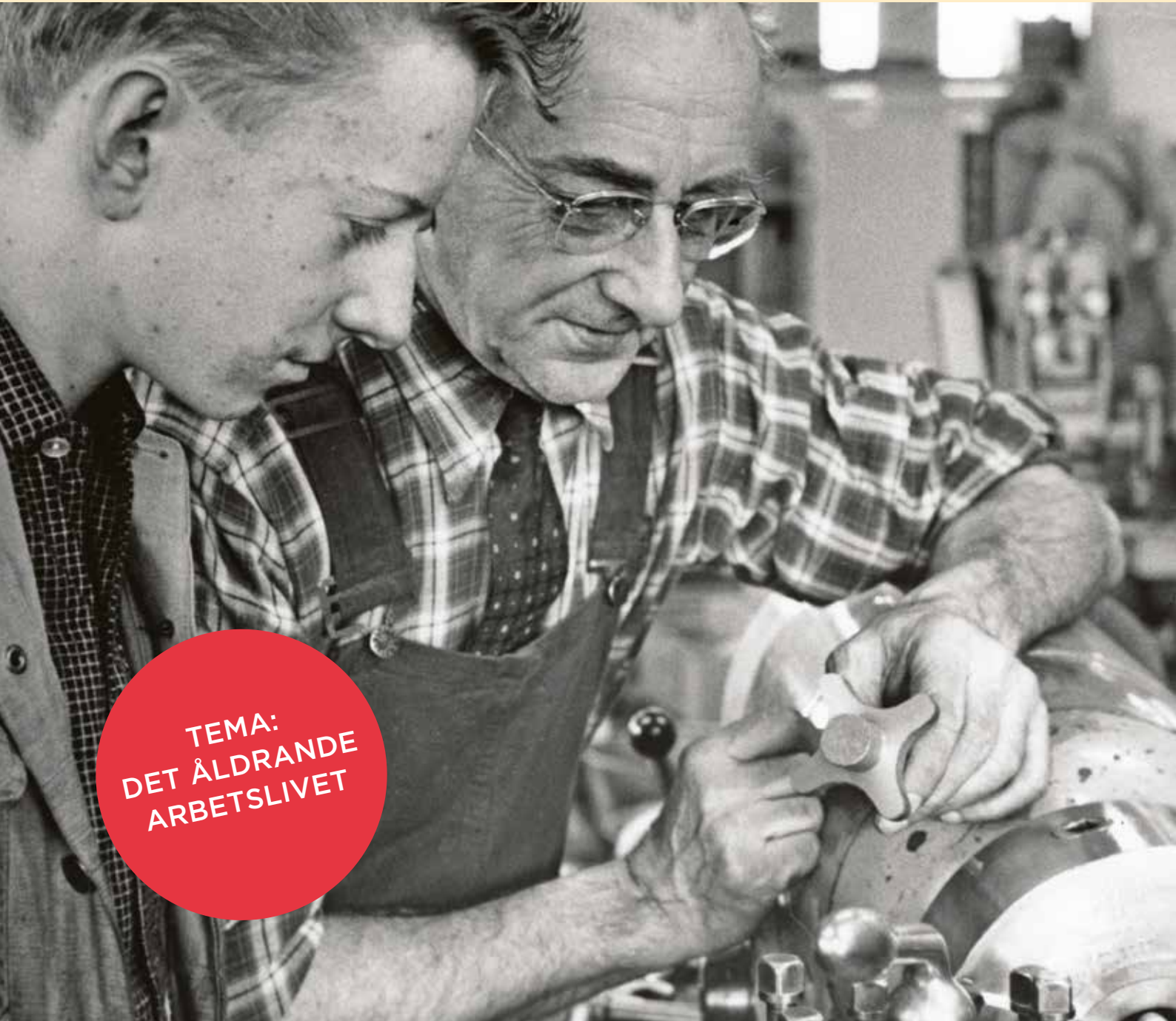

NIO – FEM

TIDSKRIFT OM ARBETSLIV & PROFESSION

NR 2 • 2019

TEMA:
DET ÅLDRADE
ARBETSLIVET

ÄLDRE FÖRETAGARE - EN MOTSÄGELSE?/ÅLDRADETS HISTORIA/SVERIGES PENSIONÄRERS
RIKSFÖRBUND/INTERVJU MED URBAN LUNDBERG/SLUTA ÅLDERSDISKRIMINERA!

Innehåll

Nr 2 2019

- 5** **Ledare** Av: Leif Jacobsson
- 6** **Notiser**
- 8** **Pensionen – en juvel?** Av: Leif Jacobsson
- 12** **Äldre företagare – en motsägelse?** Av: Elisabeth Sundin
- 16** **En åldrande befolkning – demografi och ekonomi**
Av: Eskil Wadensjö
- 20** **Åldrandets historia** Av: Janicke Andersson
- 26** **Bildsidor**
- 30** **Sveriges Pensionärers Riksförbund** Av: Leif Jacobsson
- 32** **Ett ”bäst före-datum” i arbetslivet?** Av: Kerstin Nilsson
- 36** **Sluta åldersdiskriminera!** Av: Elsemarie Bjellqvist
- 38** **Recensioner**
- 40** **Sista sidan**

Skribenter i Nio-Fem Nr 2 2019

Elisabeth Sundin/Eskil Wadensjö/Janicke Andersson/Elsemarie Bjellqvist/Kerstin Nilsson/
Leif Jacobsson

Omslagsbild: Äldre man visar en yngre medarbetare hur en maskin fungerar (bilden är beskuren).
Sifs bildarkiv, TAM-Arkiv

Ansvarig utgivare

Per Dahl

per.dahl@tam-arkiv.se

Redaktör

Leif Jacobsson

leif.jacobsson@tam-arkiv.se

Bildredaktör

Andreas Lindahl

Layout

Karin Didring

mejlattill@didring.se

Grafisk form

Melissa Rydquist

Illustratörer

Maria Jonsson, Ulf Lundkvist med flera

Omslag

Äldre och yngre medarbetare (bilden är beskuren). Sifs arkiv, TAM-Arkiv.

Tryck

Östertälje tryckeri

ISSN 2001-9688

Nio - Fem är en tidskrift som ges ut av TAM-Arkiv och som tidigare hette *TAM-Revy*.

Tidskriften innehåller artiklar om tjänstemanna- och akademikerrörelsernas historia och nutid, olika yrkesgrupper och arbetslivets förändring, rapporter och forskning, aktuellt på TAM-Arkiv och lyfter fram källmaterial ur arkiven.

Tidskriften utkommer 2-3 ggr/år.

TAM-ARKIVS MEDLEMMAR

Akademikerförbundet SSR

Civilekonomerna

DIK

Fackförbundet ST

Finansförbundet

Forena

Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter (FSA)

Förbundet Folkhögskollärarna

Förhandlings och samverkansrådet PTK

Försvarsförbundet

Journalistförbundet

Kyrkans Akademikerförbund (KyrkA)

Läkarförbundet

Läraryrket

Lärarnas Riksförbund (LR)

Naturvetarna

Nordic Financial Union (NFU)

Offentliganställdas Förhandlingsråd (OFR)

Polisförbundet

Fysioterapeuterna

Sjöbefälsföreningen Offentliganställda (SBFO)

Skogs- och Lantbrukstjänstemannaförbundet (SLF)

SRAT

Svenska Läkaresällskapet

Sveriges akademikers centralorganisation (Saco)

Sveriges Ingenjörer

Sveriges Psykologförbund

Sveriges Skolledarförbund

Sveriges Tandläkarförbund

Sveriges universitetslärare och forskare (SULF)

Teaterförbundet (TF)

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)

Tull-Kust

Unionen

Vision

Vårdförbundet

Arbetslivet åldras ...

En äldre man lutar sig fram och visar en yngre kille hur en maskin fungerar. Den unge pojken ser nyfiket på. Denna tidnings omslag illustrerar hur yrkesrelationer mellan äldre och yngre arbetstagare kan se ut. De äldres erfarenheter och kunskaper från ett långt arbetsliv förs vidare till nya generationer. Men i andra sammanhang kan de äldre uppfattas som bromsklossar som förhindrar en nödvändig förnyelse. Det gäller inte minst om effektivitet och snabbhet ska premieras.

Temat för det föreliggande numret av Nio-Fem är ”det åldrande arbetslivet”. Anledningen är det faktum att pensionsåldern i Sverige har höjts och kanske kommer att höjas ytterligare i framtiden. Bakgrunden är att människor idag lever längre än förr i världen. Samtidigt måste vi hålla i minnet att arbetsvillkor och löner varierar mycket mellan olika branscher. Beslutet om en höjd pensionsålder riskerar att vidga de sociala klyftorna. I en intervju med historikern Urban Lundberg tecknas pensionssystemets historia. Han ställer också viktiga frågor om de framtida konsekvenserna av förändringarna i pensionssystemet.

Arbetsgivare vill ofta göra sig av med äldre arbetskraft eftersom de anses alltför kritiska och mindre flexibla. Företagande däremot ses som något positivt. Entreprenörer är driftiga, kreativa och energiska. Men numera startar även äldre människor företag i ökad utsträckning. Det kan ses som en motsägelse. Elisabeth Sundin, professor emerita i företagsekonomi beskriver i sin artikel inom vilka branscher de är verksamma.

Hur ser den demografiska utvecklingen i Sverige ut? Eskil Wadensjö – professor i nationalekonomi – ger i sin artikel en demografisk och ekonomisk bakgrund till dagens diskussion om höjd pensionsålder.

En författare som vidgar vyerna från den aktuella problematiken är åldersforskaren Janicke Andersson. Hon lyfter fram hur man sett på åldrandet under olika tider i historien och hur den nuvarande uppfattningen växt fram. Innan samhället använde skriften som kulturbärare hade de

äldre en position i samhället som kulturförmedlare. Det var de som satt på kunskapen om tidigare generationer. Enligt många forskare påverkade införandet av lönearbetet synen på och villkoren för de äldre negativt.

Hur ser pensionärernas organisationer på det åldrande arbetslivet? Vilka frågor har de drivit genom sin historia? Sveriges Pensionärers Riksförbund hette en av TAM-Arkivs deponenter som numera har gått upp i SKPF Pensionärerna. I en historisk översikt lyfter vi fram hur organisationen kämpat för sådant som bättre och rättvisare pensioner, motverkade av åldersdiskriminering och möjligheter till arbete för de äldre som vill och kan arbeta.

Många människor – arbetsgivare och andra – kan tycka sig se ett ”bäst före-datum” i arbetslivet. Efter en viss ålder passar de äldre inte längre in. Men det finns många sätt att se på åldrande, något som Kerstin Nilsson, professor i folkhälsovetenskap visar i sin artikel. Hon har också utformat en praktiskt användbar modell – SwAge-modellen – som kan användas för att göra arbetslivet mer hållbart.

Sveriges Riksdag är ett exempel på en arbetsplats med få äldre medarbetare. I sin krönika slår riksdagsledamoten Elsemarie Bjellqvist ett slag för att de äldres erfarenheter och kunskaper ska tas tillvara i arbetslivet. Kanske kan det ligga något i bilden av den äldre mentorn på omslaget ...? Trevlig läsning!

LEIF JACOBSSON
Redaktör

Finansförbundet ordnat och förtecknat

Antligen! Efter en lång tid har Finansförbundets arkiv under våren 2019 blivit fullständigt ordnat och förtecknat. Därmed har det också blivit lättare att söka bland volymerna och hitta det som efterfrågas. Finansförbundet, vars historia sträcker sig tillbaka till år 1887, är ett av TAM-Arkivs äldsta medlemsförbund. Bland arkivhandlingarna kan man bl.a. notera en omfattande samling pressklipp i

61 volymer, de äldsta inbundna och vackert handskrivna protokollen från förbundets tillblivelse, eller de bidrag som skickades in till förbundstävlingen 1947, som inkluderar handskrivna noter! Bland det nyare material som infogats i arkivet kan bland annat noteras förhandlingar med banker och banknära företag från 1960- och 70-talet, protokoll från kommittéer och arbetsgrupper samt material rörande bankkonflikten 1990.

Finansförbundets arkiv ordnas och förtecknas. Fotocollage av Andreas Lindahl.

Allan Myrman – fotograf av sin tid

Allan Myrman (1902–1985) var en stor fotograf. När han avvecklade sin rörelse i mitten av 1980-talet bestämde han sig för att skänka en riklig mängd negativark till TCO. De finns nu i TAM-Arkivs ägo.

Det finns något filmiskt realistiskt över bilderna; de talar till betraktaren på ett sätt som får en att nästan känna sig som en del av det skeende som skildras. Allan Myrman kanske tänkte sig att bli just filmfotograf, för alla bilder andas det utesägliga, det man inte riktigt kan sätta fingret på: kompositionen, linjerna, synliga och osynliga geometriska figurer, rika gråskalor och så skärpedjup och naturljus. Vi kommer liksom in mitt i en handling, in *medias res*. Motiven är väldigt ofta valda med omsorg: porträtt, händelser, former, kongresser, människor i arbete och ett samhälle i förändring. Bilderna har flera tolkningsdjup än vanligt. En riktigt bra Myrman-bild skildrar flera parallella skeenden samtidigt: de inre och de yttre. Se själva!

TCO:s förbundsdirektör Valter Åman hjälper sin bordsdam. Sifs bildarkiv, TAM-Arkiv.

Tandsköterska. Foto Allan Myrman.
Svenska Tandsköterskeförbundets
bildarkiv, TAM-Arkiv.

Sjätte av Urban Lundberg.

Pensionen – en juvel?

Ta vara på ögonblicket. Människan – ensam bland **DJUREN** – planerar för framtiden. **HISTORIKERN** Urban Lundberg har forskat om pensionssystemets förändring.

Jag träffar Urban Lundberg vid ingången till Kungliga biblioteket i Stockholm. Normalt är han bosatt i Moçambique. Men just denna

sommardag är han på tillfälligt besök i Sverige.

Vi ska tala om hans avhandling ”Juvelen i kronan” – och pensionssystemets framtid. Hans avhandling handlar om allmän tilläggspension (ATP) och tillkomsten av 1994 års pensionsreform. Mycket av välfärdsreformerna efter andra världskriget genomfördes i politiskt samförstånd. Men ATP-systemet trodde många skulle bli för kostsamt. Det uppstod därför en politisk strid kring frågan, som socialdemokratin till slut vann. Det skapade en stolthet:

– Efteråt när man satt vid lägereldarna berättade man om ATP-striden, förklarar han.

Har han själv någon relation till socialdemokratin? Nej, det visar sig att han stammar från en familj utan någon socialdemokratisk tradition. Men han blev intresserad av politik i början av 1990-talet när socialdemokratin och välfärdsstatens kris stod i fokus. Sedan hamnade han ändå i partiet på lite märkliga vägar. Han fick nämligen en tjänst som assistent åt Ingvar Carlsson som då skulle skriva sina memoarer. Genom det uppdraget fick han också en doktorandtjänst finansierad av Riksbankens jubileumsfond:

– Den enda jag kände i partiet var Ingvar Carlsson, säger han och skrattar.

Ganska tidigt uppkom en diskussion om att ATP-systemet inte skulle kunna hålla i framtiden. Det handlade både om den åldrande befolkningen och om svårigheter att hålla uppe den ekonomiska tillväxten.

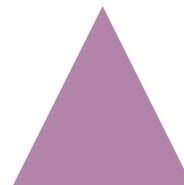
Men man lyckades inte nå politisk enighet om ett reformerat ATP-system. Först när socialdemokraterna förlorat makten efter den ekonomiska krisen 1991 tillsattes en liten parlamentarisk grupp – med representanter för riksdagspartierna – som skulle se över pensionssystemet. Man valde då att inte reformera ATP utan lanserade ett helt nytt pensionssystem som skulle införas successivt. Politikerna ville inte röra upp sinnen. Det är svårt att reformera ett pensionssystem och det är lättare att vinna stöd för förbättringar än för försämringar.

DEN SVENSKA MODELLEN

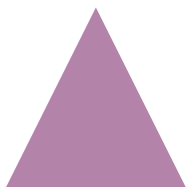
Vi talar också om den svenska modellen – som inbegriper fri förhandlingsrätt och välfärd – och som historiskt framhållits som en vision för landet och något förebildligt för omvärlden. Fortfarande är den en viktig del i debatten. Men han har noterat att den börjat lanseras på ett nytt sätt: som en modell som också kan göra Sverige konkurrenskraftigt i den nya globaliserade ekonomin. Samtidigt beskrivs den som skör och hotad. Han jämför debatten om den svenska modellen med den om Venedigs framtid:

– Staden riskerar att sjunka, men genom experter kan vi påla upp den med nya grepp.

Men man lyckades inte nå
POLITISK enighet om ett
reformerat ATP-SYSTEM.

Men frågan om hur modellen kan justeras är knappast något som är i behov av folklig mobilisering. Samtidigt har socialdemokratin utmanats av de borgerliga partierna som hävdar att det är de som numera är bäst lämpade att reformera modellen och på så sätt föra arvet vidare.

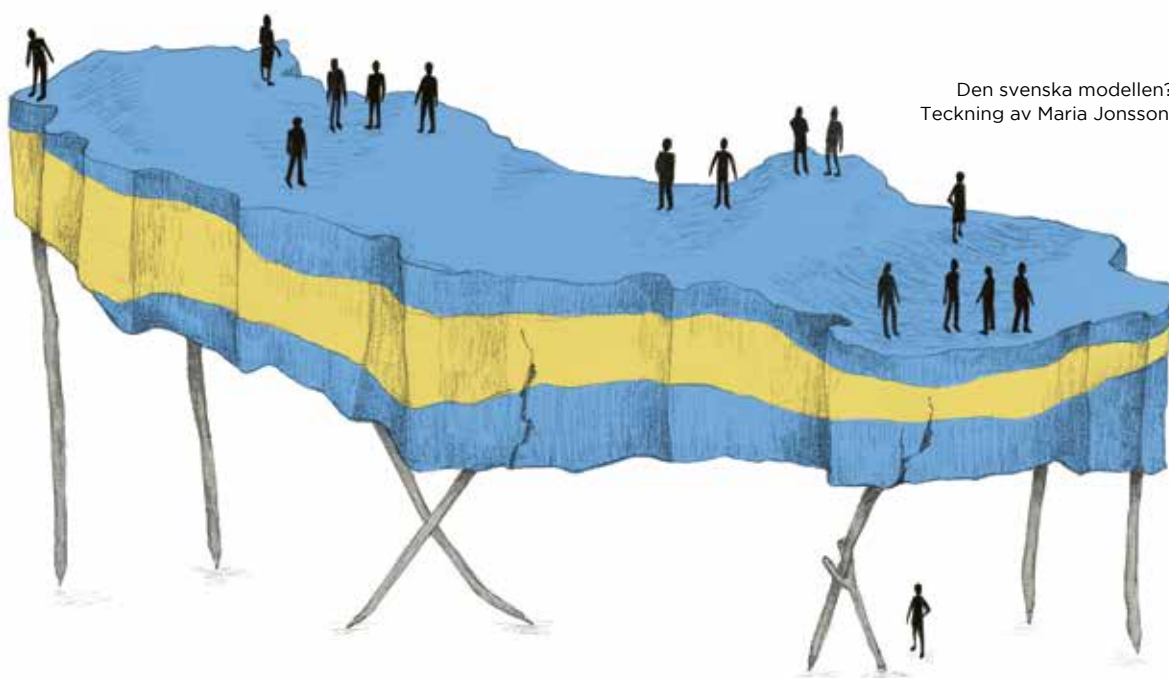
Det blir ett sätt att HANTERA den kritik som riktats mot BISTÅNDET under lång tid.

I hans nuvarande hemland – Moçambique – har det börjat växa fram ett embryo till socialförsäkringssystem. Ännu är det mer likt ett socialbidragssystem, berättar han. Det handlar om att man ger vissa speciellt behövande grupper pengar i handen. Men det var så som den svenska välfärdsstaten växte fram – ur förmoderna fattigvårdslösningar. Han har noterat att det verkar vara den senaste flugan i biståndssammanhang. Tidigare utgick man från att den sociala situationen i biståndsländerna var för komplex för att införa svensk socialvård. Istället satsade man på sådant som infrastruktur, jordbruksstöd och utbildning.

Nu tycker man att socialvård är spännande av två skäl: det ena är att det visat sig vara en effektiv form av fattigdomsbekämpning. Det andra är att man ser det som en väg runt olika typer av korruptionsproblem. I stället för att arbeta med statliga tjänstemän och politiker där pengar riskerar att försvinna så vet man att medlen går rakt i händerna på dem som är i mest behov. Det blir ett sätt att hantera den kritik som riktats mot biståndet under lång tid. Och erfarenheten visar att försäkringarna inte endast är en kostnad utan en förutsättning för att människor ska våga satsa och förändras. Samtidigt uppkommer diskussionen: klarar de fattiga av att hantera pengarna? Samma fråga som uppkom i den svenska välfärdsstatens begynnelse ...

Men fortfarande är familjen central för försörjningen på äldre dagar. Samtidigt kan de gamla få en social funktion genom att t.ex. ta hand om sina barnbarn medan barnen arbetar.

den svenska modellen

Den svenska modellen?
Teckning av Maria Jonsson.

SYNEN PÅ ÄLDRE

Hur är det då med Sverige? Kan synen på de äldre förändras om samhället blir mer ålderstiget?

– Det är klart att synen påverkas i den utsträckning som de äldre hindrar de yngres möjligheter att realisera sina drömmar, reflekterar han.

Det var förmodligen en fråga som pensionsutredningens förslag syftade till att parera, tror han. Samtidigt har man strävat att förändra synen på åldrandet. Tanken med en flexibel pensionsålder är att vi ska kunna välja när vi går i pension. Pensionssystemet ska ge incitament att arbeta högre upp i åldrarna.

Men det finns stötestenar. Arbetsgivarna vill gärna pressa bort äldre personer därför att de ofta är dyrare och anses mindre flexibla. För vissa yrkesgrupper kan det också vara svårt att arbeta till 67 års ålder. Vi kanske inte ens vill att vissa yrkesgrupper ska jobba hur länge som helst. Men ett tidigt utträde ur arbetslivet leder till mycket låga pensioner.

Å andra sidan anammar andra yrkesgrupper – inte minst akademiker – gärna budskapet om att arbeta högt upp i åldrarna. Vissa professorer har man tidigare nästan fått sparka ut därför att de suttit kvar på sina poster alltför länge, berättar han. En del akademiker får bibehålla en hög standard.

Visst kan politikernas argument för en höjd pensionsålder låta bestickande. Arbetslivet har moderniserats och de äldre blir allt friskare.

– Men höjer vi pensionsåldern till 70 år så kommer orättvisorna i pensionssystemet i realiteten att djupna.

Pensionsutredningen har menat att det inte är pensionssystemets sak att kompensera för klyftorna. Istället har man sett det

som en fråga för arbetsmarknadens parter. Om t.ex. busschaufförer inte kan köra med full skärpa högt upp i åldrarna så måste det blir fackets roll att förhandla med arbetsgivaren om att hitta separata tjänstepensionslösningar. En annan väg är att parterna sätter fokus på arbetsmiljöfrågor.

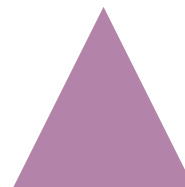
– Men då är frågan: Vilka incitament har parterna att lösa de här problemen?

Politikerna borde inte avhända sig ansvaret för svårigheterna, menar han. Om man ska ha ett rättvist pensionssystem så skulle det även kunna vara en politisk fråga.

ATP-systemet grundades på de 15 bästa åren i yrkeslivet. Politikernas budskap var att människor förtjänade en rejäl pension. På den statliga pensionsmyndighetens nuvarande hemsida framställs den framtida pensionen endast som individens eget ansvar. Man bör redan i unga år begrunda vilket liv man lever och vilka val man gör. Om man levtt ”fel” borde man rannsaka sitt liv.

Har han själv haft pensionen i åtanke i sitt arbetsliv?

Visst kan politikernas
ARGUMENT för en HÖJD
pensionsålder låta bestickande.

– Nej, då hade jag inte suttit här i Moçambique som medföljande utan riktig lön.

Men nu sparar han ändå på egen hand ganska mycket pengar för att kompensera för sin reducerade yrkesinkomst under de år han varit medföljande till sin fru som har arbetat på svenska ambassaden i Moçambique.

Lever han i nuet – eller oroar han sig för framtidens pension?

– Jag skulle inte vilja säga att jag oroar mig för det – men jag ser allvaret i det, säger Urban Lundberg och skrattar till.

Av: Leif Jacobsson, TAM-Arkiv.

Äldre som företagare – en motsägelse?

Att vara äldre i arbetslivet ses ofta som ett PROBLEM. Att vara företagare ses däremot som något positivt och EFTERSTRÄVANSVÄRT.

Hur är det då att vara en äldre företagare?

När vi i vår kultur talar om ”de äldre” ger det upphov till en rad negativa associationer skriver författaren Bodil Jönsson. Hon har under det senaste decenniet gjort sig känd för att utmana våra fördomar om äldre människor.

Många äldre i befolkningen omtalas inte som ett bevis på en framgångsrik sjukvård och en fungerande välfärdsstat. Istället ses de som ett stort potentiellt vårdbehov med oändliga kostnader. En organisation, det må vara en kommun, en förening eller en arbetsplats, med många äldre ses inte som resursstark för att där finns mycket kapital av olika slag, både ekonomiskt, mänskligt och socialt – utan som en enhet med bristande potential.

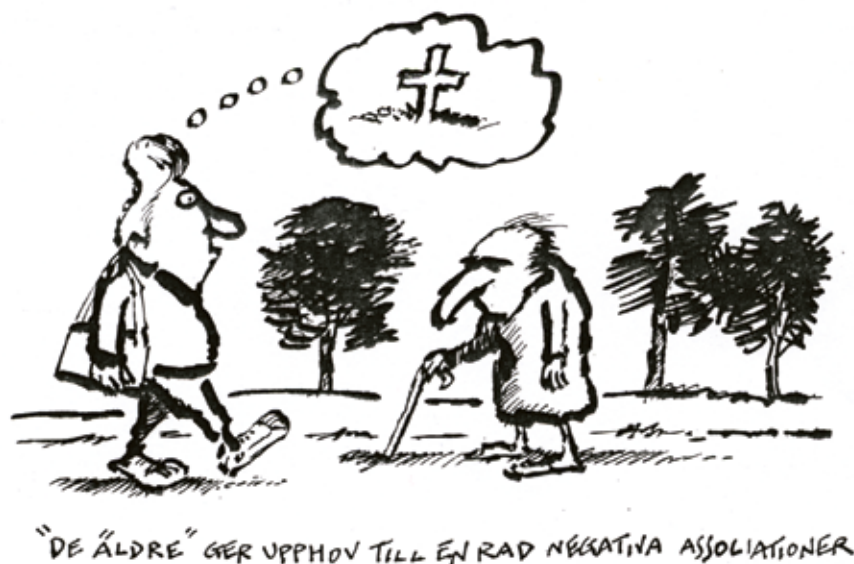
I arbetslivet är hög ålder ett problem – alltför sällan ses det som ett tecken på erfarenhet. Begreppet ”ålderism” används för att beteckna fördomarna och diskrimineringen av äldre människor. Ålderismen förekommer både i organisationer och i samhället i stort. Den drabbar – och praktiseras – av enskilda individer såväl som av grupper och organisationer.

ÄLDRE FÖRETAGARE

Företagande, ofta uttryckt genom synonymen entreprenörskap, har rakt motsatta konnotationer. Entreprenörskap presenteras som positivt och eftersträvänsvärt. Lika beklagansvärda som kommuner med många äldre är – lika prisade är kommuner med många företagare och högt entreprenörskap. Länder som hamnar högt upp på GEMs (Global Entrepreneurship Monitor) rankingslista omtalas som framgångsrika – inte som länder med ibland svaga välfärdssystem. Entreprenören är vår tids hjälte och antas vara särdeles innovativ – även om hen driver den fjärde pizzerian i kvarteret och även om företagandet är påtvingat ...

Entreprenörskap
PRESENTERAS som positivt
OCH eftersträvänsvärt.

Äldre entreprenörer kombinerar – både som individer och som grupp – dessa kontrasterande föreställningar. Vad

Teckning av Ulf Lundkvist.

innebär det för dem själva och oss andra? Slipper de äldre företagarna de negativa förväntningarna som tillkommer de äldre? Eller är det så att de äldre företagarna inte ses lika positivt som andra företagare?

Bedömningen av vem som är äldre, på individnivå likväl som på gruppnivå, varierar av en rad olika orsaker. Det finns det otaliga exempel på och har också behandlats och diskuterats inom äldreforskningen. Vissa yrken, exempelvis, har sådana krav på lång utbildning att även de yngsta är förhållandevis ålderstigna i jämförelse med många andra yrken. Andra har krav som gynnar yngre utövare. Exempel på det förstnämnda är läkare och på det andra fotbollsspelare. Också andra faktorer, såsom kundernas förväntningar, kan vara avgörande för bedömningen av vem som är "för gammal". Kunderna i en affär som säljer kläder till tonåringar förväntar sig anställda som är relativt nära dem själva i ålder. I Sverige vill säga – åldersrelaterade preferenser kan variera. Som nämndes inledningsvis är

den generella bilden av äldre i arbetslivet negativ. Åldersdiskriminering anses drabba individer från 50 års ålder. I många yrken och sektorer startar den kanske tio år tidigare.

FÖRETAGANDE I OLIKA ÅLDERSGRUPPER

Givet de negativa uppfattningarna om äldre kan vi förvänta att äldre startar företag i lägre utsträckning än andra. Det finns också andra skäl till att ha de förväntningarna. Efter många år i arbetslivet kan individen förväntas ha en etablerad position, oberoende av hierarkisk position, och sitt liv inrättat efter de villkor och möjligheter som arbetet i sin nuvarande organisationsform ger.

Företagarbenägenheten sjunker med åldern världen över. Men i de skandinaviska länderna är skillnaderna

mellan yngre och äldre mycket små. Vad vår forskargrupp noterade, när vi analyserade den officiella statistiken, var en stigande benägenhet att grunda företag bland dem som är 60 år och äldre med en markerad topp för 66–67-åringar. Genom intervjuer har vi fått bekräftat att många äldre startar företag för att förlänga arbetslivet efter det att de pensionerats från en anställning. Företagandet ger dem en möjlighet att fortsätta arbeta – men på sina egna villkor. Det medför att bland personer aktiva på arbetsmarknaden är företagarna flera än de anställda från och med 72,4 års ålder.

Inom vilka områden är då de äldre företagarna verk-samma? Liksom de som startar eget i andra åldersgrupper startar merparten äldre företag med anknytning till sitt yrke, d.v.s. de arbetar med något de är duktiga på. Något annat vore ju också synnerligen förvånande. I den internationella litteraturen diskuteras inte sällan att äldre mot slutet av arbetslivet tar chansen att göra något helt annat.

Kanske förverkliga en dröm om att driva ett litet café eller dylikt. Sådant förekommer – men är ovanligt. Vår hypotes, efter att ha talat både med företagare och andra, är att sådana drömmar om att byta verksamhetsinriktning förverkligas man i Sverige förhållandevis lätt genom studieförbunden eller arbete i den ideella sektorn. Men de som byter arbetsuppgifter genom sitt företagande gör det ibland med hjälp av det kapital, ekonomiskt såväl som socialt och humant, som man skaffat sig under årens lopp. Den gruppen av äldre företagare är, som framgått, en resursstark grupp. Det omdömet tycks gälla den absoluta merparten av de äldre som startar företag i Sverige. De måste inte av ekonomiska orsaker – utan av andra skäl. Vilka är då de skälen?

För att besvara den frågan måste vi påminna oss om att gruppen äldre omfattar ett stort åldersspann. Det medför att

Kunderna i en affär som säljer kläder till TONÅRINGAR förväntar sig anställda som är RELATIVT nära dem själva i ålder.

individernas levnadsförhållanden och perspektiv varierar betydligt. De som är klart under pensionsåldern, men ändå äldre, uppger samma skäl som de som nyligen startat företag i andra åldersgrupper anger – viljan att vara sin egen och att förverkliga en idé dominerar.

Därutöver har vi i våra intervjustudier stött på personer som startar eget för att de är missnöjda med sin position i organisationen och med sina arbetsvillkor. Åldern spelar ofta en roll. Några av intervjupersonerna uttrycker det som att de utsätts för åldersdiskriminering medan andra menar att deras höga kompetens, erfarenheter och relativt korta tid fram till pensionen gör att de väljer att starta eget istället för att arbeta kvar. Det finns också, självklart, en grupp som verkligen blivit arbetslösa

Teckning av Ulf Lundkvist.

eller som hotas av arbetslöshet och därför startar eget istället för – eller samtidigt som – de söker ny anställning. För några av dem blir företagandet en bro över till livet som pensionär. Många som är företagare skjuter fram tidpunkten för full pensionering. De fortsätter med sitt företagande efter den konventionella pensionsåldern.

Resonemanget ovan underförstår övergången mellan anställning och företagande som enkelriktad – individen går från att vara anställd till att bli företagare. Så görs också i annan entreprenörskapsforskning. Men

MÅNGA ÄLDRE SES SOM EN ENHET MED BRISTANDE POTENTIAL

Teckning av Ulf Lundkvist.

Den GRUPPEN av äldre företagare är, som FRAMGÅTT, en resursstark grupp.

ENTREPRENÖREN VÄR TIDS HJÄLTE

Teckning av Ulf Lundkvist.

det är långt ifrån ovanligt att företagare – både äldre och yngre – efter en tid återgår till anställningsformen.

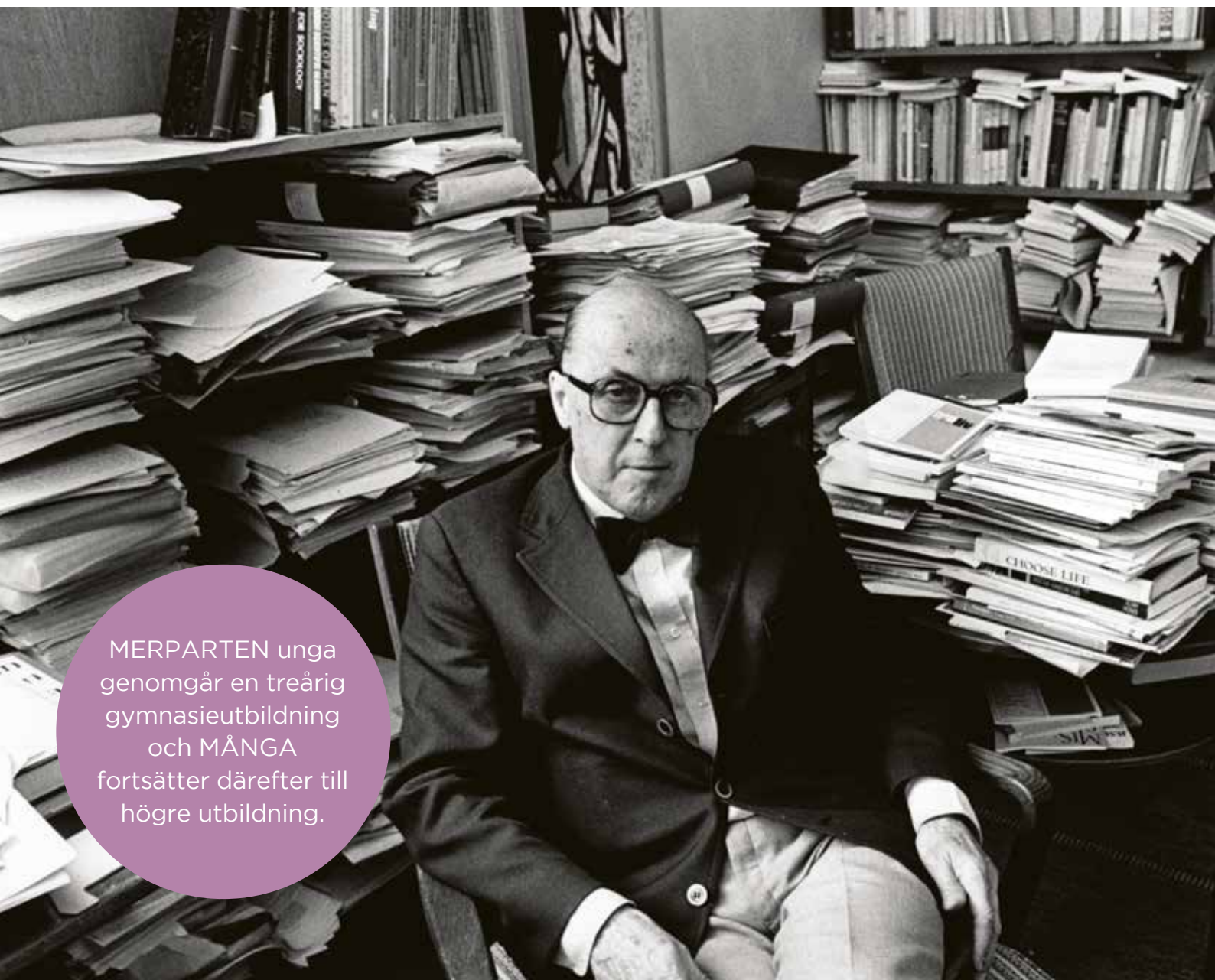
Sammanfattningsvis har vi kommit fram till att företagande bland äldre – både över och under pensionsåldern – är stort och därmed viktigt både för samhället och för de enskilda individerna. Äldres företagande bör ses som en del av företagandet i stort snarare än som en specifik verksamhet vad gäller inriktning. Vi har också sett att företagandet ger individen makt över när det egna arbetslivet ska sluta och på vilka villkor.

Erfarenheterna av våra studier kan redan nu ge viktiga lärdomar både för politiken och arbetslivets organi-

sationer. Arbetsgivare och organisationer bör – om de vill behålla äldre med stor kompetens – se till att ålderism inte förekommer i organisationen och att verksammas, även äldres, önskemål beaktas. Äldres övergång till företagande bör uppmuntras. Vissa näringslivsfrämjande aktörer har särskilda insatser som riktar sig till unga företagare. Jag menar att riktade insatser till äldre också bör utarbetas – både för individernas och för samhällets skull.

Av: [Elisabeth Sundin](#), professor emerita i företagsekonomi vid Linköpings universitet.

En åldrande demografi och

MERPARTEN unga
genomgår en treårig
gymnasieutbildning
och MÅNGA
fortsätter därefter till
högre utbildning.

befolkning – n ekonomi

Vad kommer det att få för konsekvenser att **BEFOLKNINGEN** blir allt äldre? Nationalekonomen Eskil Wadensjö ger en **DEMOGRAFISK** och ekonomisk bakgrund till beslutet att till att höja pensionsåldern i Sverige.

En befolknings sammansättning påverkar arbetsmarknaden och ekonomin i landet på flera sätt. En fråga som upptar mycket forskning och diskussion är vilka effekter befolkningens ålderssammansättning har. En förklaring till det stora intresset är att andelen äldre i befolkningen ökar. Denna utveckling beror dels på att födelsetalen är låga, lägre än vad som krävs för en långsiktigt konstant befolkningsstorlek, dels att den genomsnittliga livslängden ökar. Mellan 1920 och 2017 ökade medellivslängden från 60,2 till 84,1 år för kvinnor och från 57,6 till 80,7 år för män.

TIDIGARE PERIODER

I tidigare perioder ökade livslängden främst genom att barnadödligheten minskade, sedan sjönk dödligheten bland dem i aktiv ålder. Nu är det dödligheten bland de äldre som minskar. De som nu fyller 65 år kommer i genomsnitt att leva fler år än personer i tidigare generationer när de fyllde 65. Kvinnor födda 1935 beräknas i genomsnitt leva 21 år efter att ha fyllt 65 mot 24 år för de som är födda 1975. Motsvarande tal för män är 18 respektive 23. Denna utveckling har varit snabbare än vad som tidigare prognostiserats och varit underlag för utformningen av vårt pensionssystem. Pension förväntas nu betalas ut fler år per person än vad som antogs i de prognoser som gjordes när pensionssystemen utformades. Andelen av befolkningen som år 1920 var 70 år och äldre var 5,3 procent. Den ökade till 14,3 procent år 2017 och förväntas att fortsätta att öka.

Till denna utveckling kan läggas att unga etablerar sig senare i arbetslivet – de studerar under fler år. Merparten unga genomgår en treårig gymnasieutbildning och många fortsätter därefter till högre utbildning. Inträdet i arbetslivet sker inte vid 15 års ålder. Att, som man ofta gör utgå från att de som är 15–65 utgör den del av befolkningen som är i aktiv ålder är bland annat där-

En forskare från Lunds universitet. Foto Birgitta Olsson. Lärarförbundets bildarkiv, TAM-Arkiv.

för missvisande. 20–65 eller 20–69 kan vara mer lämpliga avgränsningar vid undersökningar av utvecklingen över tid eller jämförelser av olika länder.

Den ovan skisserade utvecklingen i riktning mot en åldrande befolkning är inte unik för Sverige. Tvärtom är utvecklingen i denna riktning ännu starkare i merparten länder i Europa, inte minst i länder i Sydeuropa, och än mer i länder som Japan och Korea. Japan är det land som nu har störst andel äldre, medan Korea är det land som kan komma att få det i en framtid. I likhet med Sverige lever befolkningen i genomsnitt till allt högre ålder i dessa båda länder och födelsetalen är betydligt lägre där än i Sverige.

Åldrandet av befolkningen motverkas till en viss del av invandring till Sverige och flera andra länder med låga födelsetal. Det gör att befolkningen i Sverige ökar och det relativt mycket jämfört med de flesta andra länder i Europa. Men de som invandrat blir efterhand också äldre, och får också i regel låga födelsetal precis som befolkningen i övrigt i det land de har kommit till.

Vilka konsekvenser har det då för ekonomin att fler blir äldre? En första konsekvens är att det relativt sett blir

generalisering. Högst är i genomsnitt vårdkostnaderna under det sista levnadsåret.

En konsekvens av en åldrande befolkning är att arbetskraftens sammansättning förändras. Arbetskraften blir i genomsnitt äldre, vilket kan påverka hur arbetsmarknaden fungerar. Rörligheten på arbetsmarknaden är generellt högre bland yngre än bland äldre såväl yrkesmässigt som geografiskt. Den kan komma att minska till följd av att befolkningen blir äldre. Av vikt är också att vissa typer av arbetsuppgifter är svårare att klara av för äldre. Utformningen av arbetsuppgifter på arbetsplatserna kan därför behöva förändras när fler av de som arbetar är äldre.

Hur kan då effekterna på offentliga utgifter av att en större andel av befolkningen är äldre motverkas? Och hur kan effekterna att arbetskraften har en annan ålderssammansättning motverkas? Vi ska kort diskutera dessa båda frågor nedan.

Om födelsetalen ökar till en nivå som innebär att befolkningen inte minskar p.g.a. av låg nativitet innebär det på kort sikt att andelen som inte är i arbetskraften ökar (barnen kommer att utgöra en större del av befolkningen). Men på lite längre sikt innebär det att andelen i aktiv ålder ökar. Familjepolitiken med stöd till barnfamiljer har en viktig roll för att motverka låga födelsetal.

OLIKA ÅTGÄRDER

De åtgärder som kan få en effekt tidigare än de som leder till högre födelsetal är sådana som påverkar olika gruppers deltagande i arbetslivet. Det som kanske främst diskuteras nu är åtgärder som kan få fler att arbeta längre som förändringar i pensionssystem, t.ex. en höjd LAS-ålder från nuvarande 67 och en höjd lägsta ålder för uttag av pension från nuvarande 61. Även utformningen av skatter och avgifter för äldre förvärvsarbetande kan ha en effekt. I många andra länder har under senare år vidtagits förändringar av pensionssystemen i syfte att fler ska arbeta längre. Dessa åtgärder har i en del länder mötts av starka protester.

En andra möjlighet är att vidta åtgärder som gör att de unga kommer ut på arbetsmarknaden snabbare genom att påskynda utbildningsprocessen och att förkorta tiden från avslutandet av studierna till första arbetet. Utformningen

Att antalet barn blir
FÄRRE motverkar
kortsiktigt endast i
liten utsträckning att
de ÄLDRE blir fler.

färre i aktiv ålder som kan försörja dem som är i andra åldersgrupper (barn och äldre). Att antalet barn blir färre motverkar kortsiktigt endast i liten utsträckning att de äldre blir fler. Kostnaderna för de äldre är dels pensioner, dels ett med åldern stigande vårdbehov och därmed stigande omsorgs- och vårdkostnader. Det senare gäller framför allt de äldsta bland de äldre – de som är över 80 med en grov

av studiestöd och organisationen av utbildning kan här vara viktiga.

En tredje möjlighet är att vidta åtgärder som ökar arbetskraftsdeltagandet bland grupper med relativt sett lågt deltagande. Det gäller i många länder åtgärder för att höja arbetskraftsdeltagandet bland kvinnor. I Sverige är arbetskraftsdeltagan-

Nya YRKEN och arbetsuppgifter tillkommer medan GAMLA försvinner.

det bland kvinnor högre än i jämförbara länder, men det är ändå något lägre än bland männen. Kvinnor arbetar också oftare deltid än män. Andra grupper som har uppmärksammats i debatten vad gäller åtgärder för att höja arbetskraftsdeltagandet är nyanlända flyktingar och personer med olika former av funktionsnedsättningar.

Att fler av de som är i arbetslivet är äldre ställer ökade krav på såväl arbetsgivare som arbetsmarknads- och utbildningspolitik. Arbetsena kan behöva utformas på ett annat sätt än tidigare. För de som är äldre och som vill fortsätta att arbeta kan deltidslösningar också vara ett attraktivt alternativ.

Arbetskraftsefterfrågans sammansättning förändras ständigt. Nya yrken och arbetsuppgifter tillkommer medan gamla försvinner. Många kommer att behöva lämna ett yrke för att söka sig till ett annat. Den geografiska sammansättningen av arbetskraftsefterfrågan förändras också. Det behövs stöd till rörlighet mellan yrken (omskolning) och åtgärder som underlättar geografisk rörlighet (pendling, flyttning). Sådana åtgärder utgör centrala delar av den s.k. Rehn-Meidnerska politiken, som länge var en viktig del av den svenska ekonomiska politiken.

Generellt gäller också att vidareutbildning under åren i arbetslivet kan göra det lättare att gå vidare till nya arbeten och stanna kvar i arbetslivet. Här har under senare år de olika trygghetsråden fått en viktig roll för att hjälpa dem som förlorar sina anställningar vid nedläggningar eller omstruktureringar av arbetsplatser.

Av: [Eskil Wadensjö](#), Professor i national-ekonomi vid institutet för social forskning (SOFI), Stockholms universitet.

Apotekspersonal på apotek i Hallunda. Foto Peter de Ru. Farmaciförbundets bildarkiv, TAM-Arkiv.

Åldrandets historia

Porträtt av gammal dam. Rembrandt Harmenszoon van Rijn. Foto Nationalmuseum.

Hur har synen på **ÅLD RAND E** och arbete förändrats? Åldersforskaren Janicke Andersson har **FORSKAT** om åldrandets historia.

Tidpunkten när vi börjar betraktas som äldre har förändrats under historiens gång. Till stor del beror det på förändrad demografi. Det är trots allt fler som blir allt äldre nu än som blev det på 1800-talet. Den utvecklingen har framförallt skett under 1900-talet i samband med ett utbrett folkhälsoarbete. Vem som uppfattas som äldre beror också på vem som tillfrågas. För ett barn kan en 30-åring vara gammal och frågar du en 60-åring så är det 80-åringen som är gammal. Vad som anses gammalt och ungt varierar också mellan kulturer och fält. På arbetsmarknaden gäller fortfarande principen att du betraktas som äldre när man är över 50 även om det inte gäller för livet utanför arbetsmarknaden. Detta är en stor paradox eftersom samhället samtidigt strävar efter att människor skall fortsätta arbeta tills de är över 67. Men hur har vi tänkt kring det här med åldrande och arbete tidigare i historien?

Förr i tiden präglades synen på de äldre av en dualism. Å ena sidan fanns positiva förhållanden för de äldre. Åldern gav auktoritet och inflytande. Innan människan använde skriften som kulturbärare och innan läskunnigheten var utbredd i samhället hade de äldre i samhället en position som kulturförmedlare. Det var de som satt på lärdomar om tidigare generationer. De besatt även viktiga kunskaper som kunde vara nödvändiga i vardagslivet. Via kristendomen har det dessutom funnits en sammankoppling mellan ålderdom och frälsning som till viss del, eller åtminstone i vissa sammanhang, gett uttryck för positiva bilder av äldre. Inte sällan var det också så att de äldre besatt tillgångar som mark, gårdar och dylikt vilket försatte den yngre generationen i ett beroendeförhållande till den äldre. Men beroendeförhållandet gav också grogrund till generationskonflikter. Dessutom formulerade Aristoteles tidigt det som sedan har kommit att bli en dominerande syn på åldrande, nämligen att ålderdomen innebär en ökad disposition för sjuklighet.

Åldrandeprocessen ansågs av honom vara en uttorkningsprocess under vilken kroppen långsamt konsumerades på sin livsvärme (eller livskraft). Hur gammal en person kunde bli avgjordes således av takten på den kroppsliga konsumtionen av livsvärme. Därför var det viktigt att underhålla kroppen med nyttig mat och stimulerande aktiviteter. Denna syn på åldrandet lever till viss del vidare i åldrandekurvan som började användas vid inträdet av 1800-talet. Åldrandekurvan byggde på uppfattningar om biologiska förändringar hos människan under livsförloppet, vissa av dessa är igenkännbara även i dagens bild av åldrandeprocessen. Gemensamt för dem var att livet tecknades som en kurva som gick först upp och sedan ner, där ålderdomen blev livets förfall.

INFÖRANDET AV LÖNEARBETE

Införandet av lönearbete är något som, enligt flera tecknare av åldrandets historia, har påverkat synen på och villkoren för äldre negativt. Med lönearbetet ökade betoningen på värden som produktivitet, ungdomlighet och aktivitet. Det utmålade äldre och icke-lönearbetande som problemgrupper och exkluderade dem från samhällets gemenskap. Undantagen från denna utveckling har varit beroende av individens personliga tillgångar och hälsa. Liksom inom andra områden har social, ekonomisk och kulturell status varit tillgångar att förvalta.

För ett barn kan en 30-åring
vara **GAMMAL** och frågar
du en 60-åring så är det
80-åringen **SOM** är gammal.

Vissa människor har haft större möjligheter att leva ett bra liv. Att vara vital, att göra sig nyttig i samhället och att värna om sina materiella tillgångar kan därför ses som faktorer som bestämmer hur den personliga ålderdomen formar sig. Ett exempel på de orättvisa skillnaderna mellan möjligheten

att påverka dessa markörer är förutsättningarna att "dra sig tillbaka" eller "gå i pension". Denna möjlighet uppstod för bättre bemedlade under medeltiden men som för den vanlige arbetaren skulle dröja till en bra bit in på 1900-talet.

Trots det, eller kanske just på grund av det, har arbete varit

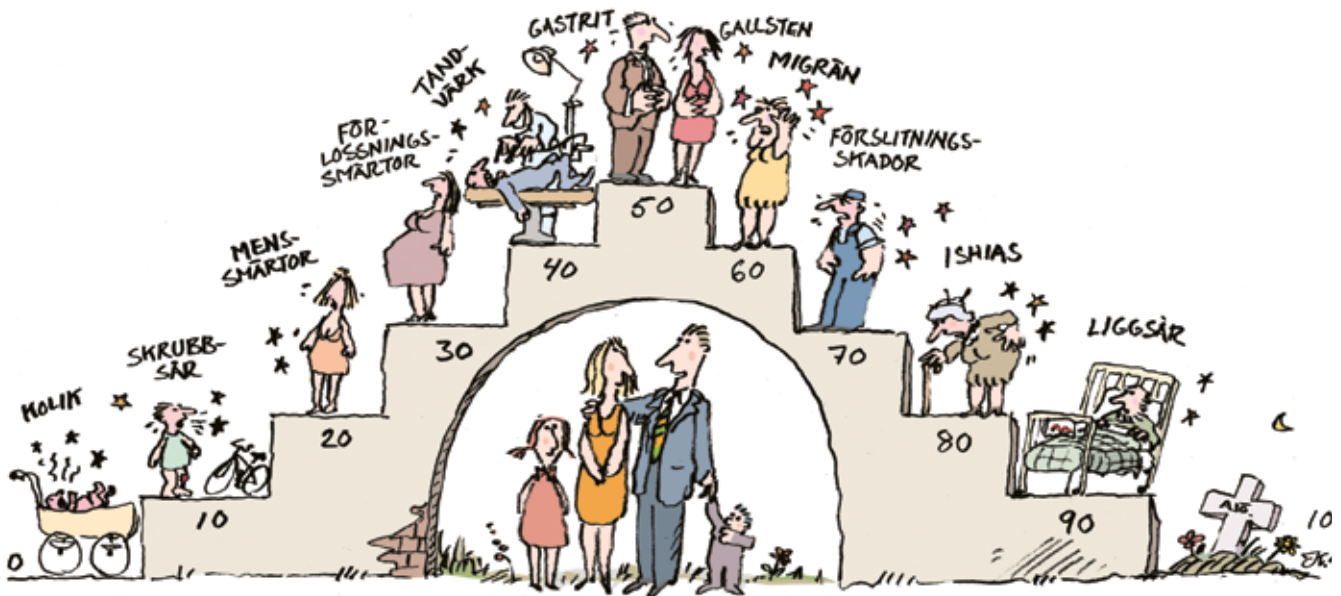
Vidare skriver författaren att det sällan GÅR att finna någon SJUKLIGHET bland arbetsfolket.

en central fråga i handböcker i hur man förlänger livet. Just de handböcker jag studerat är från perioden sjuttonhund-

ratal fram till början av nittonhundratalet då folkpensionen instiftades. I dessa handböcker blir samtidens syn på den åldrande människan och vad som är en god ålderdom särdeles tydlig. En intressant aspekt i dessa handböcker är motsättningarna mellan kroppsarbete och akademiska yrken. Till skillnad mot idag var det i dessa böcker kroppsarbetare som framhölls som ideal för ett långt liv. Akademiska studier ansågs inte sällan förklevande och hälsovådliga.

Eftersom arbetet intar en så central position som positiv värdeförmedlare blir också kroppsarbetaren själv romantiserad och idealiserad. I den romantiserade bilden av arbetaren finner författarna alla

de ingredienser som bidrar till livets förlängning. I J.G. Berends handbok *Konsten att leva i hundra år* från 1869 går det att läsa om hur nöjda och glada "arbetsfolket från den tjänande klassen" är och hur de arbetar hårt från tidig morgon till sen kväll. Författaren framhåller detta som något mycket positivt för deras hälsa och deras möjligheter till ett långt liv. Vidare skriver författaren att det sällan går att finna någon sjuklighet bland arbetsfolket. Det härleds till att deras kroppar härddas såväl med arbete som med utevistelse i omväxlande väder. Därutöver återfinns inte det frosseri i mat och vällust som författaren iakttagit i de välbestämdas salar bland de sämre bemedlade arbetsfolket. Berends skriver i nämnda handbok att: "De befinna sig, i följd häraf nästan alltid väl, känna sig muntre och belåtna, samt hafva aldrig några konstlade behof att uppfylla." Arbetaren lever ett enkelt liv med

dagligt kroppsarbete. Ingen tid finns till omotiverad vila och lättja och inga medel till frosseri. Han spisar en enkel kost och rör sig mycket utomhus. Jag skriver "han" här, för kvinnans åldrande och liv är frånvarande i dessa handböcker. Som dessa handböcker framställer saken är åldrandet, och det goda åldrandet, enbart av intresse för mannen. Den romantiserade bilden av arbetaren innehåller också en god portion av kristen moral. Den är nödvändig för att den enkla mannen inte skall lockas in i frestelsen och falla för njutningens lockelse. En god arbetare höll sig borta från njutningsmedel och hängav sig åt sitt arbete och sin familj.

Ställd i ljuset av arbetarklassens höga mortalitet under artonhundratalet, de dåliga bostäderna i städerna och alkoholismen framstår denna bild av arbetarens liv och vardag till viss del som förvånande. I Sverige ökade visserligen befolkningen under denna tid. Men förhållandena i arbetarkvarteren var fortfarande mycket ohälsosamma. Så hälsovådliga ansågs befolkningens levnadsstandard och vanor vara att det drogs igång rikstäckande upplysningsarbeten för att förändra hygien- och hälsovanorna i befolkningen. Men i förmedlandet av ett liv i enkelhet och måttlighet kombinerat med hårt arbete, gärna i friska luften, passade arbetaren bra som ideal och företredare för en rad positiva levnadsregler. Därför är det ofta yrken som utförs utomhus som lyfts fram som positiva. Bland idealen återfinns därför också bonden. Även här är det föreställningar om enkelhet och måttlighet

Föreställningen att läkare var ett särdeles KORTLIVAT släkte var inte helt OGRUNDAD.

samt ett naturenligt och okonstlat levnadssätt som står i centrum och förmedlas som den rätta vägen till ett långt liv och ett gott åldrande. I de här fallen rör sig arbetaridealet mot ett lantlivsideal.

KRISTET BILDNINGSIDEAL

Nämnda lantlivsideal kombineras i vissa handböcker med ett kristet bildningssideal. Då kunde yrkeskategorier som präster och jurister lyftas fram som ideal i vägen mot det goda åldrandet: I en skrift från 1915 *Konsten att leva länge* av en Arvid Moberger står det att "Av alla universitetsbildade intaga prästerna första rummet med avseende på långt liv, juristerna komma ett stycke därefter, men läkareståndet är alldeles distanserat". Föreställningen att läkare var ett särdeles kortlivat släkte var inte helt ogrundad. Läkaren kom i sitt yrke i kontakt med många sjuka människor och många av dem led av smittsamma sjukdomar för vilka det inte fanns botemedel. Inte sällan fördes dessa sjukdomar över till läkaren på grund av bristande hygien och skyddsrutiner.

Omnämmandet av universitetsstuderande som kategori är i sig intressant eftersom studenter i flera fall framhålls som en särskilt sjuk och klen grupp i samhället. Deras klenhet ansågs bero på att de spenderade för många timmar instängda i dåligt ventilerade kamrar, läsandes med bristfällig belysning. I F. Ahlfeldts skrift från 1875, *Huruledes en christen kan förblifva ung in i ålderdomen*, beskrivs till och med hängivna studier som fåfänga och därmed en dödssynd. Eftersom det var en levande föreställning så långt som in på nittonhundratalet att alltför ivriga studier kunde överanstränga hjärnan var de allmänna råden att studier skulle bedrivas med måttlighet. Samtidigt ansågs dock studier och förkovran som berikande och stimulerande för livskraften.

I dag skulle vi kanske vara benägna att instämma i det sistnämnda påståendet. Under 1900-talet har vi kunnat se hur skillnader i medellivslängd mellan grupper med olika

Det har blivit populärt att lansera dagens ÄLDRE som ANNORLUNDA än tidigare generationers äldre.

utbildningsnivå har ökat. Högst medellivslängd återfinns nu bland de som har eftergymnasial utbildning. Det verkar således finnas ett positivt samband mellan utbildning och livslängd, även om det inte går att säga att det är utbildning i sig som leder till ett långt liv. Det verkar snarare som att det är kringfaktorer som påverkar. Det går till exempel också att se samband mellan utbildning och hälsovanor och just hälsovanor i form av ett aktivt liv och nyttig diet är något som vi idag kan se påverkar möjligheterna till ett långt liv och ett gott åldrande. Tankarna om att leva ett aktivt liv och jobba förebyggande med sin hälsa formulerades dock, som nämnts, redan av Aristoteles, det vill säga långt innan det gick att se några statistiska samband mellan hälsa och långt liv. Tidigt formulerades också tankar om att det var den åldrande individens ansvar att se till att hålla sig i form och bidra till samhället. De äldre skulle engagera sig i passande motionsformer och vinnlägga sig om att inte ligga samhället till last genom att dra sig tillbaka i passivitet. I sin handbok *Om Ålderdomen och medlen att förlänga livet* från 1918 skriver Anton Nyström:

Om någon tycker att han börjar bli gammal I förtid, om tröghet visar sig I det dagliga arbetet, en tröghet som kan vara verklig tankelättja, bör han strida däremot, ruska upp sig och öfva själf suggestion på sitt sinne och låta den tanken bli rådande; jag kan och jag vill arbeta, vill ej bli en svag stackare.

Citatet kommer alltså från en publikation utgiven 1918. Det vill säga, den är ungefär samtida med Folkpensionen som instiftades 1913. Då sattes pensionsgränsen till 67 och medellivslängden var 60. Det vill säga, det fanns en tanke om att pensionen inte skulle vara för alla. Många levde inte ens tillräckligt länge för att ta ut pension. Ersättningsnivåerna var dessutom så låga att pensionen inte var ett fullgott försörjningsalternativ. De hundra år som gått sedan dess har dock inneburit stora förändringar när det gäller arbetsmarknad, sociala relationer, social omsorg, demografi och pensionsmönster. Sedan folkpensionen infördes 1913 har medellivslängden i Sverige ökat markant medan pensionsåldern förblivit ungefär densamma. Detta innebär att de flesta idag har många friska år kvar efter pensioneringen när dessutom barnen har flyttat hemifrån. Vissa menar att en ny livsfas har skapats i och med detta, där ”egentid” och ”fritid” blir det centrala livsinnehållet.

I den populära bilden av livet efter pensionen lyfts det aktiva, ungdomliga, oberoende och hälsosamma livet fram. För detta har forskare utvecklat begrepp som ”successful ageing”, ”active ageing” och ”productive ageing”. Enligt förespråkarna för dessa begrepp är en del i det framgångsrika åldrandet att hålla sig aktiv, precis som förespråkats sedan Aristoteles tid. Däri anges också den äldre personens värde, något som kan kopplas tillbaka till det som skrevs i inledningen om att förutsättningarna för ett gott åldrande genom historien har varit individuellt och beroende av social status, ekonomi, kultur och så vidare. Det har under historiens gång funnits såväl individuella incitament som samhällsliga påtryckningar att förhålla sig produktiv och bidra

till gemenskapen. En syn på åldrande som gör personens åldrande inte bara individuellt utan kollektivt. Ett framgångsrikt åldrande genererar alltid nytta för kollektivet vilket framgår inte minst av det moderna begreppet ”productive ageing”.

Många studier har visat ett starkt samband mellan äldres hälsa och internaliseringen av positiva eller negativa åldersstereotyper. De som identifierar sig med en negativ syn på äldre, eller uppfattar sig själv som ”gamla” i negativ bemärkelse, rapporterar sämre hälsa, sämre kognitiva förmågor och lägre självkänsla, säger sig vara mindre nöjda med sin livssituation och har sämre fysiologisk funktionalitet. Tidigare forskning visar också att jämförelsen med andra personer i samma ålderskategori spelar en stor roll för identifiering liksom för hur man uppfattar det egna åldrandet och hälsan. Hur påverkas då äldre av att bilden av det goda åldrandet så starkt förmedlas med aktivitet och produktivitet som centrala värden?

För vissa individer, som till exempel arbetat hårt och slitit ut sig och sin kropp, eller som drabbats av sjukdom eller skada, kan dessutom kraven på aktivitet och produktivitet upplevas som omöjliga. I förhållande till budskapet i begreppen och handböckerna ovan vore det ett ganska misslyckat

åldrande att sitta i en solstol på Madeira och dricka portvin samt bläddra i senaste numret av någon veckotidning. Men ur ett individperspektiv kanske framgångsrikt åldrande skulle se ut just så för någon och kanske skulle det till och med bidra till den personens välmående och hälsa.

SLUTORD

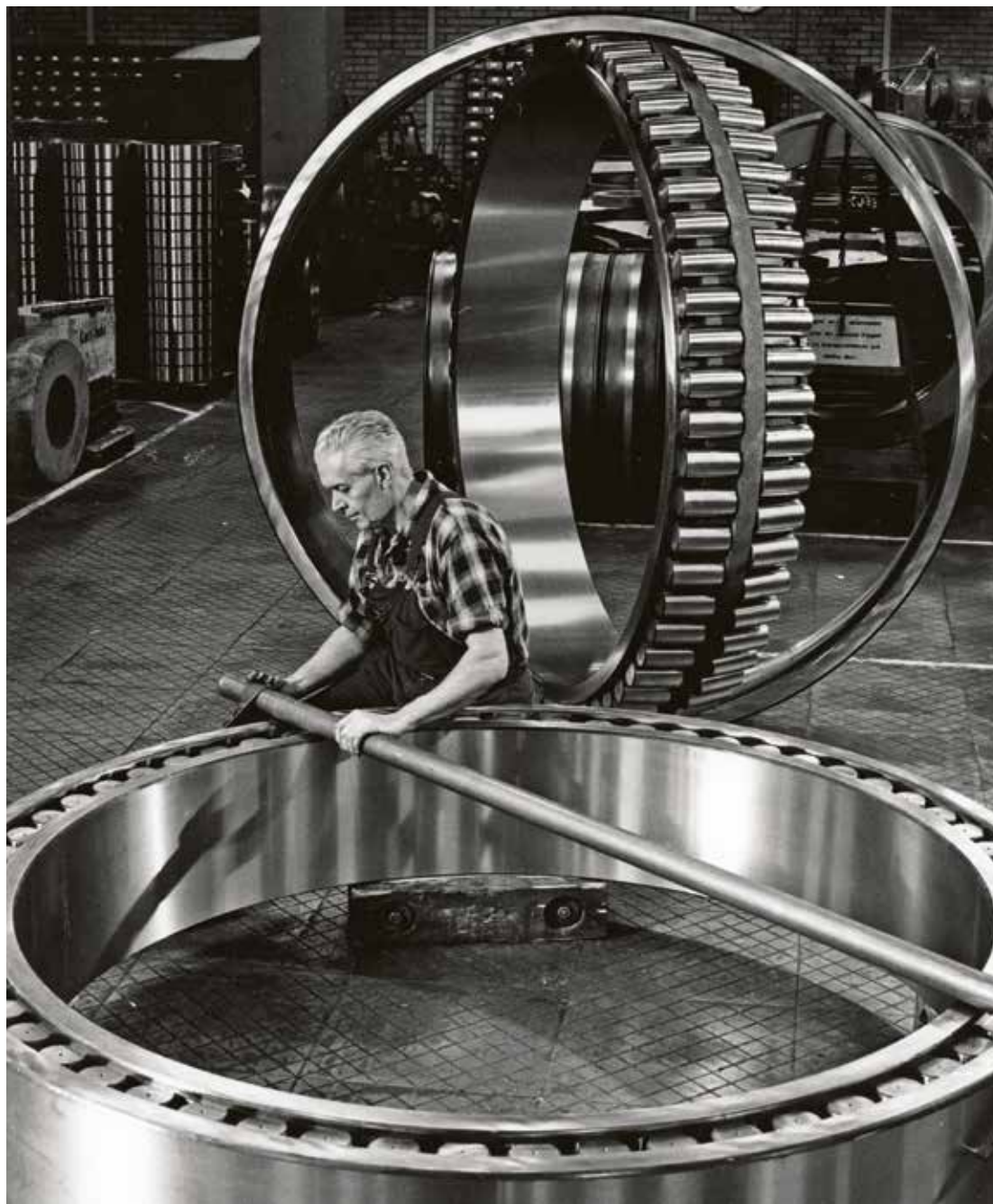
Människor formas av sina erfarenheter och av det samhälle de lever i, men människor formar också nya berättelser och möjliga strukturer. Det har blivit populärt att lansera dagens äldre som annorlunda än tidigare generationers äldre. Framförallt betonas det

att framtidens äldre kommer att ha ”mer attityd” och ställa högre krav på sin omgivning och att livsfaserna förändras både i längd och betydelse. Här finns vissa strukturella och kulturella utmaningar för dagens samhälle. På samma sätt som varje åldrande individ under livets gång lär sig hantera värderingar, sociala samspel och strukturella utmaningar så utmanas nämligen också samhället av nya generationer som rör sig genom livet. Varje generation har sin erfarenhetsbank, sin speciella sammansättning av genus, etnicitet etcetera, och de olika generationerna medför därför olika förutsättningar och ställer olika krav på samhällets strukturer. Samtidigt som vi nu vant oss vid tanken att kunna ”gå i pension” och förverkliga oss själva efter ett långt arbetsliv, så finns ett samhälleligt behov av att begränsa denna möjlighet då demografiska utmaningar gör att vi behöver hålla fler i arbete allt högre upp i åldrarna. Kan samhället skapa incitament för att behålla dessa kravställande och starka äldre i arbete? Är arbetslivet tillräckligt rustat för att människor ska kunna arbeta så länge?

Av: **Janicke Andersson**, Fil. dr i Äldre och åldrande, Högskolan i Halmstad.

BILDER AV DET ÄLDRADE ARBETSLIVET. Det finns många fotografier som speglar hur villkoren för äldre människor i arbetslivet har sett ut genom historien. En del av dem återfinns hos TAM-Arkiv. Här visas några fotografier av äldre personer som på olika sätt varit aktiva som arbetstagare eller som pensionärer. De fackliga organisationerna har på olika sätt försökt att påverka villkoren för äldre arbetskraft. Det har också funnits organisationer som drivit pensionärernas krav på en rimlig pension, bra bostäder och möjligheter till social kontakt.

Kontrollmätning av SKF:s största rulllager. Foto SKF Public Relations Division. SKF:s bildarkiv, TAM-Arkiv.

Kvinna på försäkringsbolag gör utbetalningar.
Foto Malms Reportage-byrå. Forenas bildarkiv,
TAM-Arkiv.

FSTs ordförande Olle Söderman talar till den
100-åriga Anton Nilsson (Amalthea-mannen)
vid ST-kongressen 1987. Fackförbundet STs
bildarkiv, TAM-Arkiv.

SVERIGES Pensionärers Riksförbund

Hur ser pensionärsorganisationerna på det åldrande **ARBETSLIVET**?
Sveriges Pensionärers Riksförbund hette en organisation – tillika
en av **TAM-Arkivs DEPONENTER** – som bevakade de äldres rättigheter.
År 2016 gick den upp i *SKPF Pensionärerna*.

Sverige var tjänstemannagrupperna tidigt ute med att organisera sig. Redan i slutet av 1800- och början av 1900-talet uppkom olika yrkesförbund för tjänstemän. De var visserligen inte kamprörelser som arbetarrörelsens motsvarigheter men de strävade ändå efter att förbättra medlemmarnas löne- och anställningsvillkor. Under den ekonomiska krisen under 1920- och 30-talen omvandlades yrkesföreningarna till fackföreningar. Dessa kämpade givetvis också för att förbättra sina medlemmars pensionsvillkor. Men de var inte lika intresserade av de redan pensionerade befattningshavarnas pensioner och allmänna levnadsvillkor. Därför uppkom så småningom föreningar som även tillvaratog pensionärernas intressen.

Under det nya FÖRBUNDETS första tid rådde kaotiska förhållanden inom det STATLIGA pensionsväsendet.

Den allra första sammanslutningen för statliga pensionärer kom till stånd 1917 då *Föreningen Pensionerade Officerare* bildades. När föreningen grundades hade den endast ett 90-tal medlemmar.

Förutom att verka för förbättrade ekonomiska villkor

Pensionerade Statstjänstemäns Riksförbund firar sitt 10-årsjubileum den 5 juni 1947.

Foto okänd. Sveriges Pensionärers Riksförbunds bildarkiv, TAM-Arkiv.

för sina pensionerade medlemmar och deras anhöriga ordnade föreningen förvärsarbete åt dem som kunde och ville. I föreningens begynnelse anordnades en civilanställningsbyrå, som under femton år hade statsunderstöd.

Idén med att skapa en förening för pensionerade befattningshavare togs så småningom över av andra för detta statligt anställda tjänstemannagrupper. Dessa bildade egna pensionärsorganisationer; exempelvis bildades *Statens järnvägars Pensionärsförening* 1931 och *Föreningen Pensionerade Statstjänstemän* i Stockholm 1937.

STATSTJÄNSTEMÄNNEN SAMLAS

År 1937 samlades till slut statstjänstemännens olika yrkesgrupper i *Pensionerade Statstjänstemäns Riksförbund* (PSR).

Förbundet omfattade från början tio lokalavdelningar med tillsammans något över tusen medlemmar. Det nya förbundet hade ”att tillvarata medlemmarnas samfällade ekonomiska och sociala intressen”. Senare skrevs det även in att förbundet skulle vara partipolitiskt oberoende. Pensionerade statstjänstemän och – under vissa villkor – även deras änkor kunde tillhöra förbundet.

Syftet med bildandet av ett riksförbund för pensionerade

statstjänstemän var främst att på ett mer effektivt sätt påverka regering, riksdag och myndigheter till att förbättra statspensionärernas situation, främst när det gällde deras pensioner. Den typen av påverkansarbete kom också att prägla förbundets verksamhet under dess första decennier vid sidan av social verksamhet såsom utflykter, resor, studiecirklar och föredrag.

Under det nya förbundets första tid rådde kaotiska förhållanden inom det statliga pensionsväsendet. Tjänstepensionen reglerades av ett tjugotal olika författningar. På så sätt uppbar pensionärer, som hade haft likartade tjänster, olika pensionsbelopp beroende på vilket år de avgått från sina tjänster.

Under andra världskriget präglades förbundets verksamhet av de dåliga tiderna. Under den här perioden var det främst pensionsfrågorna som stod i centrum. Bland de pensionsfrågor som förbundet drev kan nämnas förslag om översyn av änkepensionerna, vars bestämmelser förbundet betecknade som absurda.

Antalet medlemmar och avdelningar ökade successivt. År 1939 fanns det i förbundets matrikel över 400 olika statliga tjänstebe-

Berit Bölander, ordförande i SKPF Pensionärerna. Foto Richard Johansson.

År 1947 FIRADE också Riksförbundet sitt tioårsjubileum tillsammans med STOCKHOLMSAVDELNINGEN.

fattningar representerade, allt från f.d. städerskor till generaldirektörer.

Under efterkrigstiden ökade antalet kvinnor som tog plats i föreningens ledarskikt. Vid årsmötet 1946 invaldes den första kvinnan i styrelsen. Hon var vaktföreståndare till yrket.

År 1947 var ett märkesår. En framgång för föreningens strävanden var att pensionerna för både yngre och äldre pensionärer lades på samma nivå. År 1947 firade

också Riksförbundet sitt tioårsjubileum tillsammans med Stockholmsavdelningen. En jubileumsbankett vid

År 1987 firade förbundet sin 50-åriga tillvaro som landets äldsta pensionärsförbund.

restaurang Gillet avslutade den första 10-årsperioden i förbundets historia. Som grädde på moset fick förbundet på Svenska Flaggans dag genom sin hedersordförande motta en sidenfana ur kung Gustav V:s hand.

Vid 1964 års förbundsmöte beslöt förbundet att ändra namnet till *Statspensionärernas Riksförbund* SPRF. Alla – alltså inte endast tjänstemän – som hade pension enligt statliga pensionsbestämmelser var från 1965 välkomna som medlemmar.

År 1987 firade förbundet sin 50-åriga tillvaro som landets äldsta pensionärsförbund.

SPRF blev 1994 öppet för alla pensionärer, alltså inte bara för statspensionärer. Det ledde till att namnet 1997 ändrades till *Sveriges Pensionärs Riksförbund*.

SAMMANSLAGNING

Men förbundets medlemsantal började så småningom att sjunka drastiskt. Vid 2016 års kongress beslutades med stor majoritet att Sveriges Pensionärs Riksförbund skulle gå samman med *Svenska KommunalPensionärernas Förbund*, SKPF, från och med 1 juli 2016. Svenska KommunalPensionärernas Förbund bildades 1949 som ett förbund som skulle erbjuda gemenskap och aktiviteter för pensionerade kommunalarbetare. Förbundet har sedan dess utvecklats till att bli ett av Sveriges största och viktigaste pensionärsförbund. Det är sedan 1996 öppet för alla, oavsett yrkesbakgrund. Förbundet heter numera *SKPF Pensionärerna*. Förbundet är partipolitiskt, fackligt och religiöst oberoende.

Jag frågar förbundets nuvarande ordförande – Berit Bölander – om sammanslagningen mellan de två förbunden. Hon förklarar att det kan vara ganska jobbigt om man

varit medlem i Sveriges Pensionärs Riksförbund att sedan helt plötsligt övergå till SKPF Pensionärerna. Därför erbjuder förbundet en mjuk övergång.

– Vi har sagt att fram till 2020 får de välja själva om de vill ha sitt namn kvar. Efter 2020 får de gå upp helt i SKPF Pensionärerna.

Har förbundet då någon åsikt om beslutet att höja pensionsåldern? Förbundet har sagt att det aldrig kan motsätta sig en höjd pensionsålder. Men samtidigt måste man ta hänsyn till att olika yrkesgrupper har haft ojämlika arbetsvillkor:

– Man måste fråga sig vilka som kan jobba ett år till, säger hon.

Har vissa arbetstagare inte möjlighet att arbeta på grund av hälsa, förslitningsskador, eller andra orsaker, så ska den pensionsåldern inte höjas. Därför menar Berit att förbundet inte kan säga ja till höjd pensionsålder rakt av.

Bland dem som under ett helt arbetsliv jobbat inom sjukvård eller tunga arbeten över huvud taget är det många som har förslitningsskador. Många kan inte jobba

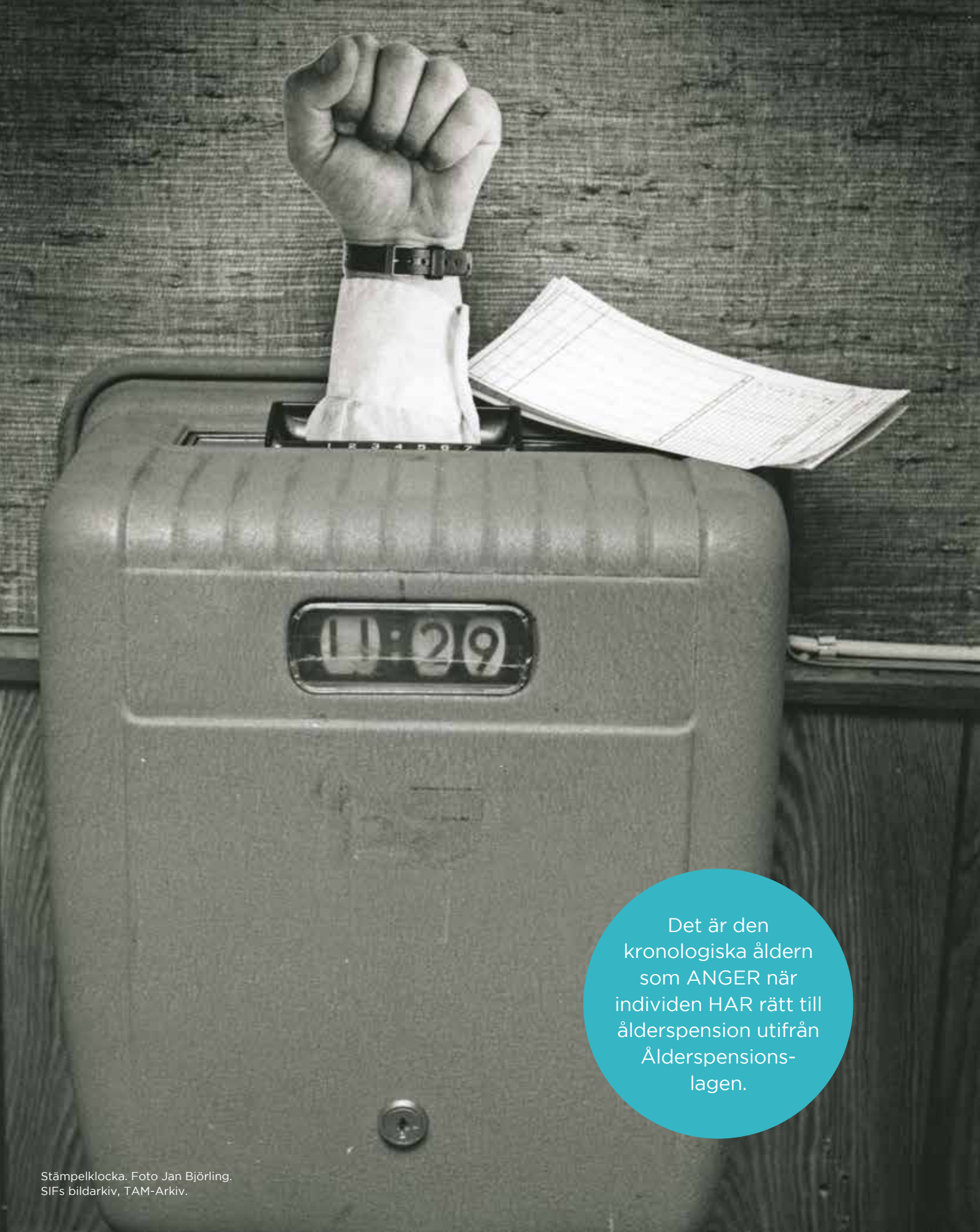
Många kan inte jobba HELTID sina 40–45 år utan de går ner i arbetstid. Då är det viktigt att ta HÄNSYN till det.

heltid sina 40–45 år utan de går ner i arbetstid. Då är det viktigt att ta hänsyn till det. De måste kompenseras på något annat sätt, menar Berit.

Samtidigt är hon positiv till att pensionerade medlemmar som kan och vill har möjlighet att fortsätta arbeta. Men det finns ett motstånd: många arbetsgivare prioriterar yngre personer och väljer bort äldre arbetstagare. Hur ser hon på åldersdiskrimineringen i samhället?

– Det har vi sett i utredningar att den kan börja redan i 40–50 årsåldern. Att man föredrar att anställa ungdomar istället för äldre och inte tar hänsyn till deras livserfarenhet, avslutar hon.

Av: [Leif Jacobsson](#), TAM-Arkiv.

Det är den
kronologiska åldern
som ANGER när
individen HAR rätt till
ålderspension utifrån
Ålderspensions-
lagen.

Ett "bäst före-datum" i arbetslivet?

Finns det ett BÄST FÖRE-DATUM för medarbetare? Professor Kerstin Nilsson ARGUMENTERAR för att man kan skapa ett hållbart arbetsliv för alla åldrar.

Studier och tester har visat att människors produktivitet i arbetslivet generellt sett ökar tills de är cirka 50–55 år. Därefter sker en långsam produktivitetsnedgång. Organisationer och företag har huvudfokus på att upprätthålla produktionsmålen för varor och tjänster. Men genomgång av studier angående ålder och yrkesförmåga visar att det inte finns något samband mellan högre ålder och sämre yrkesskicklighet. En eventuell produktionsnedgång vid 60+ är i verkligheten mycket individuell och beror inte främst på ålder utan på funktionsvariation, sjukdom, arbetsuppgifter, arbetsinnehåll, arbetsmiljö och arbetslivets utformning. Trots detta tycks resonemanget om pensionsåldern utgå från att det skulle finnas vissa givna ramar för när individer ska ingå i arbetslivet eller ej – ungefär som ett "bäst före-datum" på arbetskraft vid en viss kronologisk ålder.

ÅLDERSDEFINITIONER

Kronologisk ålder är viktigt eftersom den anger tiden som gått. Den utgör också grunden för reglering i olika system i samhället. Kronologisk ålder klassificerar när vi tillåts,

men också när vi bör, ingå i arbetslivet. Kronologisk ålder utgår från individers födelsedag med en jämn ökning av ålder för varje firad födelsedag. Att definiera individer utifrån deras kronologiska ålder utgår från att allt är lika för individerna i en åldersgrupp. Men då bortser man från sådant som orsakas av olika yttre omständigheter såsom arbetsmiljö, biologiskt arv eller sjukdom.

Den kronologiska åldern som används i lagstiftningen generaliserar om individers arbetsförmåga, och kan sägas sätta ett "bäst före-datum" på arbetskraftsdeltagandet. Det är den kronologiska åldern som anger när individen har rätt till ålderspension utifrån Ålderspensionslagen. Före år 2007 klassificerades individer i åldern 16–64 år som arbetskraften i Statistiska centralbyråns befolkningsstatistik, det vill säga den ålder då man förväntas ingå i arbetskraften och bidra till samhällets välfärd. I dag klassificeras individer i åldern 15–74 år som arbetskraften i befolkningsstatistiken. Enligt lagar och föreskrifter bör dock människor i princip inte vara arbetstagare före 16 års ålder. Arbetsgivaren har också rätt att besluta om möjligheten till fortsatt arbete efter 67 års ålder.

När den allmänna ålderspensionen infördes i Sverige

1913, var det för att individen skulle ha en försäkring mot de följder som åldrandet får för förmågan att kunna försörja sig genom arbete. För att samhället ska kunna upprätthålla välfärdssystemen behövs en ökning av arbetade timmar i ekonomin. Därför finns det nu krafter som verkar för att få fler människor att arbeta högre upp i åldrarna. Den förändrade demografiska strukturens påverkan på samhällsekonomin har därför medfört att detta ”bäst före-datum” för arbetskraftsdeltagande kommit att flyttas och senareläggas.

Kronologisk ålder styr alltså system och regler i samhället. Men den är egentligen inte en tillförlitlig markör för när den enskilda individen bör påbörja eller avsluta arbetslivet. Vad finns det då för andra sätt att definiera ålder med betydelse för att ingå i arbetslivet? Jo, människors biologiska,

Vår
biologiska ålder
och åldrande påverkas
av vår LIVSSTIL,
kost, motion, rökning,
ALKOHOL och
droger.

kognitiva och sociala ålder påverkar möjligheterna att arbeta.

Vår biologiska ålder och åldrande påverkas av vår livsstil, kost, motion, rökning, alkohol och droger. Den biologiska åldern påverkas också av vårt genetiska arv. Hur våra föräldrar har åldrats, hur vårt eget hår grånar, hur hjärta, syn och hörsel fungerar inverkar på åldrandet. Vilket arbete vi har och har haft och vad arbetslivet har utsatt våra kroppar för har stor betydelse för hur vi åldras biologiskt. Om vår arbetsmiljö är mycket fysiskt belastande eller mentalt stressande påskyndas vårt biologiska åldrande.

Social ålder handlar om att vi i samhället och i vårt sociala liv blir betraktade på olika sätt utifrån var i livet vi befinner oss. Andra människors attityder till en viss

åldersfas i livet gör att vi tillräknas egenheter och särdrag av vår omgivning utifrån i vilken fas i livet vi befinner oss. Allt som oftast har vi förutfattade meningar om individer utifrån om vi betraktar dem som barn, ungdom, medelålders, äldre medarbetare, pensionärer eller 100-åringar. Vi förväntar oss att de ska uppträda och kunna saker utifrån våra förväntningar på åldersgruppen. Personer i 30-årsåldern förväntas ibland ha – eller att snart skaffa – barn. Personer som befinner sig nära pensionsåldern förväntas ibland automatiskt snart gå i pension. Därför kan det för personer i denna livsfas vara svårare att få ett nytt arbete om de blir arbetslösa. De kan också utifrån dessa stereotypa attityder få mindre möjlighet till kompetensutveckling på arbetsplatsen.

Kognitiv ålder har med minne och kognitiva förmågor att göra. Hjärnan mognar och utvecklas. Det påverkar hur och på vilket sätt vi kan lagra intryck och vilka inlärd reflexer för kroppsliga reaktioner vi har. Minnet och hur vi lär oss påverkas också av det kognitiva åldrandet, och vi lär oss på olika sätt när vi är barn och när vi blir äldre. Barn har generellt lättare för att lära sig ett nytt språk eller andra saker som de aldrig tidigare har varit i kontakt med än en äldre person. Äldre har mer erfarenhetskunskap efter ett långt liv som de kan använda för sina beslut, vilket utgör grunden för det vi kallar visdom.

SWAGE-MODELLEN

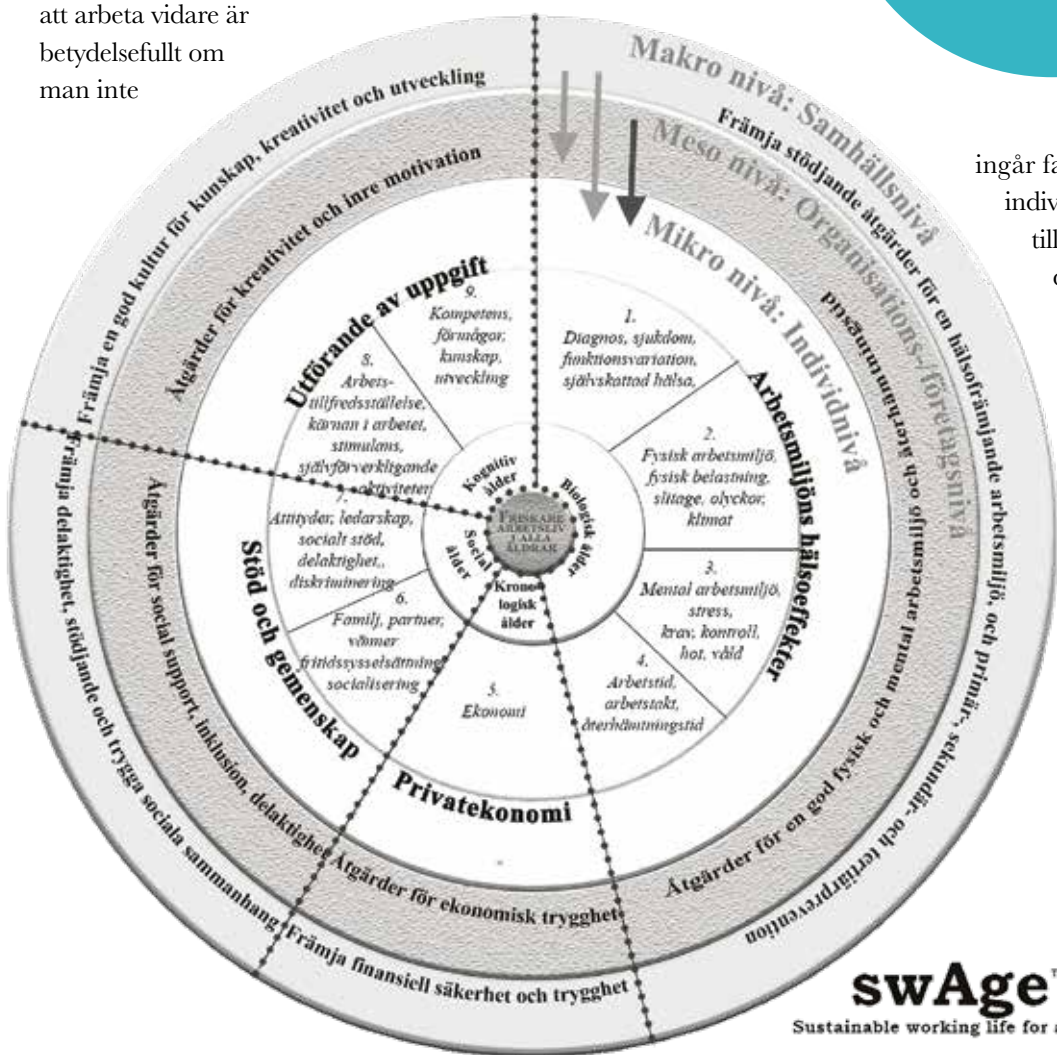
Den av mig utformade SwAge-modellen fungerar som ett verktyg som kan användas för att göra arbetslivet mer hållbart. Modellen ringar in områden som är av betydelse för att vi ska kunna arbeta, exempelvis inre motivation, fysisk och mental hälsa, delaktighet och ekonomisk trygghet. En grundtanke är här att det finns olika sätt att se på åldrande. Modellen tar även upp samspelet mellan individen, organisationen/företaget och samhället och dess inverkan på möjligheten att kunna, vilja och klara av att arbeta. SwAge-modellen är inte enbart en modell för de sista åren i arbetslivet utan det är viktigt att redan vid unga år och genom hela arbetslivet använda sig av tankesättet i SwAge-modellen angående vilka faktorer som spelar roll för individers välbefinnande och om en person ska kunna och vilja arbeta till en högre ålder. Dessa faktorer kan enligt mig delas in i nio olika bestämningssområden (se figuren).

Dessa nio bestämningsskeden för att kunna och vilja ingå i arbetslivet grupperar sig i fyra bestämningsskeden utifrån individens övervägande att arbeta kvar eller lämna arbetsplatsen.

Den första bestämningsskeden är arbetsmiljöns hälsoeffekter. I denna första sfär av överväganden som individer gör, mer eller mindre medvetet, ingår faktorer angående möjligheten till en god hälsa i förhållandet till sin fysiska och mentala arbetsmiljö, deras möjlighet till återhämtning, alternativt hur deras hälsa och hälsoutveckling kan tänkas bli om de lämnar arbetsplatsen. Den andra sfären är privat-ekonomin. Möjligheten att ha råd med livets grundläggande förnödenheter och glädjemedel gör lönen till ett incitament för att arbeta. Behovet av att arbeta vidare är betydelsefullt om man inte

har råd att med en någorlunda bevarad och dräglig standard lämna arbetslivet och gå i tidig ålderspension. Den tredje sfären handlar om stöd och gemenskap. I den

En GRUNDTANKE är här att det finns olika sätt att se på ÅLDRADE.

ingår faktorer som handlar om hur individen upplever möjligheter till gemenskap och delaktighet i den sociala gruppen i arbetet och utanför arbetslivet. Den fjärde sfären är utförande av uppgift. Här ingår faktorer som möjligheten till meningsfulla och självförverkligande aktiviteter i arbetslivet samt kunskap och kompetens, i jämförelse med hur det ser ut utanför arbetslivet. Läs mer på hemsidan www.swage.org

Av: Kerstin Nilsson, professor & docent i folkhälsovetenskap, epidemiologi samt docent i arbetsvetenskap, vid Högskolan i Kristianstad och Lunds universitet.

SwAge modellen.

swAgeTM
Sustainable working life for all ages

Sluta åldersdiskriminera!

Behövs det fler äldre i vårt **ARBETSLIV** och i våra beslutande församlingar? Riksdagsledamoten **ELSEMARIE BJELLQVIST** berättar om sitt aktiva liv efter pensionen.

Isomras tillträdde jag som riksdagsledamot. Jag ersätter en ledamot som ska vara föräldraledig i sex månader. Det innebär att antalet i Sveriges riksdag som är äldre än 65 år ökar från 2,3 till 2,6 procent av antalet ledamöter. Men räcker det när 25 procent av de röstberättigade är 65+? Självklart inte, och det var därför jag bestämde mig för att kandidera till riksdagen.

Varför ställer jag upp? Bakgrunden är att jag gick i pension redan vid 60 års ålder. Jag hade varit förbundssekreterare i en ideell organisation i 12 år. Att vara chef i en sådan organisation innebär ett väldigt roligt arbete, men det är också arbetsamt. Under helgerna hade våra föreningar och distrikt sina olika aktiviteter som jag bjöds in till. Och under veckorna skulle jag vara arbetsledare i ett kansli med 30–50 anställda. Det hände ofta att jag inte hade en ledig dag på tre veckor. Jag insåg att jag inte skulle vara en bra ledare i ytterligare fem år. Lyckades därför få ett avtal att jag skulle få gå i pension vid 60 mot

att jag ställde upp ett antal timmar per år i fem år, samt att jag avstod från löneförhöjning de sista två åren.

Så skönt det blev när jag slutade. Mitt barnbarn var då 1,5 år. Föräldrarna hade oregelbundna arbetstider, så jag kunde verkligen ställa upp. Dessutom hade min man och jag börjat spela golf. Vi kallade det en pensionsförberedande åtgärd. Min man var forskare, och det är ju ett sätt att leva, så han jobbade på. Tog ut pension vid först 67, men fortsatte ändå. Som folkrörelsemänniska, så hade jag ju nu tid till att göra annat också. Kanske kunde jag göra lite nytta politiskt på lokal nivå. Då blev jag invald i stadsdelsnämnden. Ett spännande uppdrag som tog mer och mer tid. Även PRO pockade på. Vänner började undra när jag skulle gå i pension egentligen. Så småningom bestämde vi oss att börja trappa ned. Vi köpte ett fritidshus och planerade vårt åldrande. Men då händer det! Min man avled i cancer efter bara några månaders sjukdomstid. Jag kastade mig in i uppdrag. Det var ju inte kul att vara ensam hemma, men insåg att jag var ju ganska

Riksdagsledamot Elsemarie Bjellqvist. Foto Philip Coroli.

Vi köpte ett FRITIDSHUS och planerade vårt åldrande. Men då händer det! Min man AVLED i cancer efter bara några MÅNADERS sjukdomstid. Jag kastade mig in i uppdrag.

pigg och hade kvar många av mina kunskaper. Mina erfarenheter kanske kunde komma till nytta. Inom PRO pratades det mer och mer om att det var så få pensionärer i beslutande församlingar. Och även i politiken, där vi bildade en förening vid namn Seniorssossarna. Så jag ställde upp.

Inom många områden har jag fått uppleva att det skett reformer för ett jämlikt samhälle. Men det är inga självklara reformer. Det finns idag signaler om att försämra en del av dem. Krav på inskränkning av aborträtten, krav på ny sambeskattnings och försäkring av föräldraförsäkringen dyker då och då upp i debatten. Därför behöver vi

65+ finnas i beslutande parlament för att påminna om det vi uppnått. Men dessa reformer räcker inte. Det krävs mycket mer för att uppnå ett jämlikt samhälle.

Jag vill visa att vi äldre finns. Många av oss orkar och vill delta i samhällsbygget. Vi har erfarenheten, tiden och lusten. Den åldersdiskriminering som finns måste bort. Vi möter ofta attityder som är rent diskriminerande. Inom många bristyrken skriker man idag efter pensionerade medarbetare. Trots detta finns studier som visar att redan efter 50-årsåldern märks åldersdiskrimineringen.

Inte kommer jag att förändra samhället under sex månader i riksdagen. Men jag hoppas kunna bidra till att visa att vi 65+ finns. Vi gamla har varit unga, men de unga har inte varit gamla. Men tillsammans, både gamla och unga, kan vi bidra till ett bättre samhälle.

Elsemarie Bjellqvist, 75 år, Riksdagsledamot för Socialdemokraterna.

Arbete på ålderns höst

Hur kan tidiga hälsorelaterade utträden ur arbetslivet minskas.

Av: Johannes Hagen och Hannes Malmberg. 2018. SNS Förlag

Hur ska vi bli mindre sjukskrivna på gamla dagar? År 2017 föreslog en pensionsutredning en höjning av pensionsåldern. En förhoppning är att en senare pensionsålder ska leda till högre pensioner och lägre kostnader för garantipensioner.

Men förslaget har också aktualiserat frågan om arbetsförmåga och hälsa i arbetslivets slutskede. Hur ska systemet hantera att alla inte har möjligheter att arbeta, även om de skulle vilja? Det finns tecken på att bedömningen av arbetsförmågan ibland har blivit alltför strikt. Människor som borde ha skydd från socialförsäkringssystemet stängs ute. Inte minst handlar det om låginkomsttagare med sjuk-skrivningshistorik. Mycket tyder på att tidig inkomstpension har blivit

en säkerhetsventil för personer med nedsatt arbetsförmåga. En höjd pensionsålder kommer att stänga denna säkerhetsventil, och därmed skapas ett dilemma för sjukersättningssystemet.

I skriften *Hur kan tidiga hälsorelaterade utträden ur arbetslivet minskas?*, utgiven av SNS Studieförbundet Näringsliv och Samhälle och författad av de två ekonomerna Johannes Hagen och Hannes Malmberg, ställs frågor som: vad händer med de utsatta personerna när pensionsåldern nu höjs? Hur starka är de ekonomiska drivkrafterna (incitamenten) för arbetsgivare och arbetstagare att bibehålla eller avsluta ett arbete.

Författarna presenterar ett förslag till lösning, ett slags självförsäkringssystem, som de tillämpar på kommuner och landsting. Idag är det staten som bär det ekonomiska huvudansvaret i samband med sjuk-skrivningar. Kommuner och landsting har därför svaga ekonomiska drivkrafter jämfört med staten att hålla nere sjukersättningstalen, till exempel genom preventivt arbetsmiljöarbete och/eller genom att förse Försäkringskassans handläggare med korrekt information om den anställdes arbetsförmåga, hävdar författarna. Orsaken till att de två författarna tar upp kommuner och landsting är att det är där sjuk-skrivningstalen är som högst.

Hagen och Malmberg föreslår ett system där kommuner och landsting

själva ansvarar för sjukersättningskostnaderna för sina anställda när dessa överstiger nivån i jämförbara enheter. På motsvarande sätt skulle då kommuner och landsting få en positiv transferering om de faktiska kostnaderna är lägre än de förväntade kostnaderna. Författarna föreslår att man ska ställa krav på enheter utifrån liknande enheters prestation, så kallad *yardstick competition*.

Deras förslag skulle – om det genomfördes – föra Sveriges politik närmare andra nordeuropeiska länder. Där har arbetsgivarna ofta ett större ansvar för kostnader för sjukfrånvaro och förtidspension. Författarna menar att ett sådant system är bra eftersom arbetsgivar-na då har ett incitament att undvika att deras arbetstagare hamnar i sjukförsäkringssystemet.

Författarna noterar att det finns stötestenar. Arbetsgivare kan minska sina kostnader genom en mer restriktiv rekryteringspolicy till förmån för dem med bättre hälsa. Systemet måste då utformas för att minimera sådana risker. Men ambitionen är inte att lägga fram ett färdigt förslag.

Styrkan med boken ligger i att den innehåller ett konkret förslag på problemet med den höjda pensionsåldern. Men frågor kan ställas. Är människor alltid ”rationella”? Vilka är de sociala konsekvenserna? Och så vidare ...

Farväl till arbetet – eller ...?

Farväl till arbetet: sociologiska perspektiv på meningen med att gå i pension. Av: Mattias Bengtsson, Marita Flisbäck och Anna Lund. Nordic Academic Press. 2017.

Vad är meningen med att gå i pension? I boken *Farväl till arbetet* av de tre sociologerna Mattias Bengtsson, Marita Flisbäck och Anna Lund får läsaren lyssna till människors egna röster om hur det är att pensioneras.

En del arbetstagare kan se fram emot att lämna arbetslivets vedermödor. Det kan gälla människor som jobbat med tunga lyft eller haft dåligt inflytande över sin arbetssituation. Men även personer i chefsställning kan ha upplevt sig ha försakat personliga relationer eller andra viktiga engagemang. Andra har upplevt sitt arbetsliv som djupt meningsfullt. De kan känna sig deprimerade av att ha förlorat sin uppgift. Upplevelserna varierar förstås.

Med hjälp av existens- och kultursociologiska perspektiv beskriver bokens författare hur de intervjuade

hanterar övergången från arbetsliv till pension – något som också har beröring med antropologisk forskning. En klassisk antropologisk fråga är hur människor hanterar avsked från en tidigare vardag när de är på väg mot något nytt. När förändringar i livet studerats inom äldreforskningen har den belgiske socialantropologen Arnold van Genneps begrepp *passagerit* använts. Passageriter markerar övergångar i livet då vi lämnar en grupp för att söka en ny tillhörighet. Vid sådana tillfällen kan existentiella frågor om själva livets och den egna tillvarons mening väckas.

Boken är mycket poetiskt och reflekterande skriven. Ibland kan den kännas tungsint eller nostalgisk. Men den innehåller många insikter. Några kapitel illustrerar hur pensioneringen kan ge insikter i hur arbetet kan upplevas som ett kall. Det handlar om människor som uttrycker ett mycket engagerat förhållningssätt till sin yrkesverksamhet.

Den tyske samhällsvetaren Max Weber menade att den moderna rationella byråkratin så genomsyrar samhället att en ny ”typ” av mänskliga formas som har svårt att hantera existentiell mening. Han hävdade att – i alla fall i västerlandet – våra liv utformas så att vi kan sägas leva i en ”järnbur” av instrumentellt handlande. Det blir en del av vår kroppsliga konstitution. Arbetsuppgifterna har blivit tydligt avgränsade och specia-

liserade inom ramen för byråkratiskt styrda organisationer – samtidigt som vi lever för individuell njutning och materiell välfärd. Enligt Weber handlar det om en ”specialist utan ande, njutningsmänniska utan hjärta” Mot detta ställer Weber kallet, vilket istället innebär att människan lever *för* sin uppgift. En del personer som haft sådana yrken beskriver en olust inför att pensioneras. De kan inte längre tjäna samhället på de sätt de önskar. I ett kapitel beskrivs detta som att samhället ”avkallar” arbetstagaren.

Samtidigt kan synen på arbetet som ett kall ställas mot personlig utveckling, karriär och ekonomisk vinning. Sätts medmänniskan i centrum får arbetet en existentiell mening, men det kan leda till att sociala relationer i övriga livssfärer måste anpassas efter arbetet.

Boken beskriver även andra fascinerande teman. Hur ter sig sista dagen på jobbet? Det handlar om att spara saker, slänga annat och att packa ihop det som ska följa med hem. För vissa är det en väldigt känslomässig upplevelse att gå igenom sina gamla saker, medan andra kan ta sig före att bränna sina arbetskläder. Ett annat kapitel handlar om avtackningsceremonier, något som kan upplevas olika beroende på om man upplever sig ha blivit sedd eller missaktad.

På det hela taget tar boken upp viktiga frågor – utan att för den skull ge konkreta svar.

DOKUMENT OM PENSIONERADE TJÄNSTEMÄN

Hos TAM-Arkiv finns många dokument som handlar om de äldre i arbetslivet. En av TAM-Arkivs deponenter är Sveriges Pensionärs Riksförbund. Det var en organisation för pensionärer, öppet för alla pensionärer oavsett tidigare yrkesbakgrund. Sveriges Pensionärs Riksförbund var framsprungen ur organisationer för

pensionerade tjänstemän. De kämpade för bättre pensioner, bra bostäder för äldre och rätt till social kontakt. Här visas några intressanta dokument från organisationens arkiv. Dokumenten är av olika karaktär. Det finns både pressklipp, broschyrer och böcker. I dag har organisationen uppgått i SKPF Pensionärerna.

Tidningsurklipp. Sveriges Pensionärs Riksförbunds arkiv, TAM-Arkiv.

Video från Sveriges Pensionärs Riksförbunds arkiv, TAM-Arkiv.

Bokomslag. Sveriges Pensionärs Riksförbunds arkiv, TAM-Arkiv.

TAM-Arkiv har källorna till tjänstemännens och akademikernas historia. Vi bevarar, ordnar, tillgängliggör och främjar forskning på arkiven. Adressen är Grindstuvägen 48-50, Bromma.
Hemsida: www.tam-arkiv.se

Blommor. Fotograf okänd. TCOs bildarkiv, TAM-Arkiv.

Pionerna utblommade
vi skiljdes åt
utan ruese

Tachibana Hokushi